

ТЕОДОСІЙ ОСЬМАЧКА

Т О Е Т

diasporiana.org.ua

Theodor von Oelhausen.

Permitted by authority of Military Government

ТЕОДОСІЙ ОСЬМАЧКА

ПОЕТ

А.

ПРИСВЯЧУЮ ПАМ'ЯТІ ЄДИНОГО МО-
ЙОГО ДРУГА І НАЙБЛАГОРОДНІШОЇ
ЛЮДИНИ МІЖ ЛЮДЬМИ, МЕНІ ЗНАНИ-
МИ, — МОЙОГО БАТЬКА СТЕПАНА
ОСЬМАЧКИ.

Вш. Панові Ябоді
Юрчи Димитрову
На те, щоб був за-
корови нуріє сумидане,
Кам не допомогла
Мені знавдані праге!

То. Осмачка. А.

ПОЕМА

ВСТУП

- 1 О, горе, мрійнику, тобі без мір
і гріх без опрощення в кожному разі,
коли ти, склавши геніяльний твір,
його громадській віддаєш увазі:
бо з тих часів, як ночі повні зір
і дурень вищає на перелазі,
потрібні натовпові самогін,
москаль — на хліб і на любов — загін.
- 2 І невблаганно, як і смертна туга,
луна гуде і від таємних діл:
і в тім краю, де від Москви послуга
підступно доторкнулася до сіл,
то й логіка реве із-під обуха,
на інших роблячи, неначе віл,
і кожний, мов Свирид із самотини,
упізнає прийдешнього хвилини.
- 3 І краще вже читати власний твір
в розбиті вікна тій холодній пустці,
з якої всіх господарів в Сибір
чека везла в розхрипаній теплушці:
і сови з вивода, з цеглових нір
гукнуть в садах незрубаних ще грушці,
що супроводила колись така
луна і Полуботка й Павлюка.
- 4 І може збільшиться в душі розпука,
що слова не промовить твій слухач
і залишиться на колишніх муках
вже перестояний самотній плач,
немов на давніх чорних каменюках
важкий казан, порожній закипач,
який від полум'я страшного в споді
спроможний тільки луснути та й годі.
- 5 Та будеш певний тихої мети,
що до останнього твого зідхання
від пустки бідної не вчуєш ти
лукавого й підступного питання:
кому твое прокляття самоти
потрібне для спокійного читання,
яке вкладаєш у сичання мук
незрозуміле й довше від гадюк?...

- 6 Але коли людина все втрачає
серед великих і малих тривоги,
і гірко до розпачливості знає,
що співрозмовник в неї тільки Бог
та ті кущі, що ще ростуть під гаєм, —
звертає очі у прозорий льох
минувшини, із супокоем гуски
на шию не шука собі мотузки.
- 7 І наш Кобзар звертався теж до стін,
щоб часом не пропасти від зневіри,
і, залишаючись самотнім, він
схилявся нишком до святої ліри,
яка гуде й мені, неначе в дзвін:
о горе, мрійнику, тобі без міри,
коли живий ще ти, то стогін струн
шукає вух живих і серед трун.
- 8 Тому, минувши всякі перешкоди,
звертаюся до тебе, краю мій,
я з вірою, що ти у час свободи
мене згадаєш, як найтяжчий бій,
що виграли тобі твої походи
на полі духу і живих надій,
і скажеш: «Це не помилка й провина,
а голос вірного мого сина!»

ЧАСТИНА

ПЕРВА

М.

А.

Тут кінчається твоя надія...

Данте

Чи знаєте ви українську ніч?...

Ох, ви не знаєте української ночі!

Гоголь

ЛИЦАВ ставок від сонця у яру,
над ним Руда сягала ровом неба;
по цей бік ферму і її, стару,
єднала гребля у дуплистих вербах;
від неї берегом туди, де рух
не тихне псиний на конячих ребрах,
тополі, ритвини і жовтий корч
перехиляли в став одбитки сторч.

- 2 На цім же боці просто у болото
гнила криниця нагинала зруб;
в її слизькій воді, з роздертим ротом,
рябого цуценяти плавав труп;
а під крутим неораним городом
серед калюжі та гноїстих куп
криниця друга мала ринву мокру,
простягнену через безверху крокву,
- 3 де на дубових держнях корита
трималися у шнур один під нею
і напували вусаня kota,
і з яру пса з обдертою шерстею;
і ту скотину, що росла в скиртах
і ріг збивала на ногах ріллею,
і на Великдень у таємний час
по-людськи розмовляла щось про нас.
- 4 І журавель у дно криничне чорне,
зворушене холодним джерелом,
скрипів у вилицях залізним шворнем
і прип'ятим у цямринах цебром
про те, що знає диво словотворне
у тварів, не задавлених ярмом;
і галка крякала аж на вершечку,
згадавши, мабуть, кістку та яечко.

- 5 І тут же шлях на гору хату вів,
обнесену кілчастим тином простим;
крізь нього кури, гуси сто разів
на день пролазили, аби не постить;
і з боку явори держали хлів,
чекаючи за це од вітру помсти;
направо льох і клямка і замок
блищали навстяж від дверей в ставок.
- 6 Від хати далі — на узвишші в світлі
конюшна і з достатків конов'яз,
і будяки торішні нерозквітлі,
сухі, неначе в спеку перелаз;
і ніби очі вибиті на відлі
рукою розлютованою враз,
над конов'язом в тінях вікна чорні
ловили вітер у дірки просторні.
- 7 Праворуч від будяччя в вишнику
контора пильно зводила карнизи,
бо в неї біля ганку на гаку
з мотузкою дзвінок гойдався лисий:
ту істину вістити гомінку,
що на обличчі людським робить риси,
а не лише теленьканням рече,
як робляться сніданки із вечер.
- 8 Від неї тином до містка високим
окремлювався агрономів дім;
над ним — столітня сосна, і сороки
кричать із неї в морі веснянім,
аби не тьмарив сонця кригоокий
ні в полі дощ, ні над лугами грім...
того не знало, видно, серце пташе,
що і тепер дзвінок конторський каже.
- 9 На фермі панувала тиша скрізь,
людей було не чути і скотини,
і дзвін у безгоміння мертве ріс;
і вже з часу не бризкали хвилини,
і двері лунко раптом об завіс
ніде не хрюпали там без причини,
бо в степ «весінній вихід» всіх погнав,
неначе буря рве із гаю гав.

- 10 Лише в яру, де журавель скрипучий
і льох і птаство у яснім гурті,
сидів на мірці з буряками учень,
читаючи Гомера в самоті;
і від сторінки сонцем нестерпуче
рядки мигтіли літер золоті,
та, видно, Навсікая й сні чудові
потрібні, як і сонце, юнакові.
- 11 І враз від греблі похитнувся крик,
і всю вершину підхопив з собою,
і крижень зляканий у полі зник,
крильми не продзвенівши над водою;
схопився з мірки теж і ученик,
на серці тишу стиснувши рукою;
і стало чути тенькання краплин
з цебра у воду у криничний рин.
- 12 І, вже здавивши книгу під пахою
з суворим затиском дитячих уст,
юнак побіг, помчав понад водою
туди, де гуркотів, шумів опуст,
де на воді за схилою вербою
лежав і в липні холодковий згуст,
чорніший за чаклунський дивний килим,
захований під берегом похилим;
- 13 де страшно з піни в чорних лотоках
зринала темна голова дівоча
і поринала у холодний жах,
що ним клекоче глибочінь ставоча;
і водяні кружала у бульках
туди пливли, де хвилі берег точать:
маленьке серце тяжко гнало їх
життю на гвалт постукати в поріг.
- 14 І ось, тримаючися вже за віти,
юнак перехилився з балька в став
і, щойно дівчину з води помітив,
раптово за коси її дістав;
і потім, витягши повільно відти
і за сорочку, і за намиста,
ниць положив її, тоненьку й мокру,
в густий спориш, зелений тут щороку.

- 15 І серце розірвало у крові
холодний промінь водяної ночі,
і дівчина звелася у траві,
розплющивши свої тасмні очі...
ані міста карпатські горові,
ні села на Полтавщині співочі,
хоч їй ще не було тринадцять літ,
такої вроди не вели на світ...
- 16 І хоч намокли плахта і сорочка,
і п'явка висла з правого виска,
і вибігала ротом із куточка
вода у пазуху, густа й слизька, —
але ніде ще жадного рядочка,
відколи й світу, не було в казках,
гей, про таку красу дивезне-дивну,
як та, що осіяла цю дитину!
- 17 Колись і Нарбут задивлявся так
на знайдену мережку біля броду
і чув розпуканий у серці мак
назустріч сонцю з рідного вже сходу, —
як остовпівши споглядав юнак
на одозволену від смерти вроду,
що вже аж потім похапцем зірвав
м'ясисту п'явку і шпурнув у став.
- 18 І крізь ревучий рин ще голосніший,
що рвався до низин і до глибин,
спитала дівчина, очей не звівши:
«Хто ви такий?» — «Та я школяр один...
І там читав, на мірці занімівши...
Ви може чули, я Степанів син».
«А ви про Устю чули й агронома?..
Ох, допоможіте, бо в ногах утома».
- 19 І, обгорнувши бік і пасмо кіс,
і підігнувши з-під колін рукою,
з такою обережністю поніс,
яка і сонце застуге собою...
Хіба ще мати носить так в заміс
шафран у мисці з медом і водою,
узятю з-під Орданського хреста
у тикву, ніби писанка свята.

- 20 Але, помітивши висок набряклий
і крові переплетені струмки,
він спотикнувся без пенька і мряки
і стан до себе придавив стрункий;
і так, неначе раптом від гілляки,
що випорснула у кущі з руки,
почув удар тяжкий по лівім оці,
пекучіший від ясноти на сонці.
- 21 І що то з нею трапилася враз,
що змусило так тяжко заплатити
за те, що ні поет, ні водолаз
сліз добрих не знайшов би похвалити?
Не знаю і кажу: колись у нас
серед степів жили на волі скити,
і час пройшов, і вже на волі ми
під доглядом всесвітньої тюрми.
- 22 Не плач, не плач, ображений юначе,
і вічну кривду, як земля й вода,
збирай у серце, у карнавку наче,
і бережи до страшного суда,
і нею там, де і вогонь заплаче,
шпурни тому, хто людям душу дав,
і буде це така остання змога,
що трісне і престол святий у Бога!
- 23 Коли удар пройшов, то Чиччин син
побачив сосну, дім і в сінях меблі,
і на канаві дерезу, мов тин,
а поміж нею й парканом до греблі
зелений ряст у сітці з павутин
і пні, від сонця весняного теплі,
а з-поміж їх велася стежка в спад
туди, де за буття пишався сад.
- 24 І від опусту річкою уподовж
шуміли верби давні й молоді
тому таємному, що десь під сподом
сидить справіку мовчки у Руді:
«Великий сад був пишний над болотом,
але щороку з його по грудді
пожовкле листя гнала гола осінь,
аби він бився, наглий на морозі».

- 25 «І смерть прийшла так само й деревам
від хуги, що бряжчить об кочережку,
і ми побачили з весінніх плям
пеньки в траві і в верболозах стежку...
Ох, буде й нам те саме, що й садам,
не дасть зима столітнього замешку
між вербами у луговій красі,
де круглі, ніби місяць, карасі».
- 26 Але таємний як мовчав у надрах,
так і сидів у дикій самоті,
і Усті не було; неначе в Татрах
навіки стежка згасла сироті;
лише на заході горіли шатра,
що сонце підпалило по путі,
та гуркотів опуст у очереті
і хлопець голосив на переметі.
- 27 Давно з криниці напоїли скот,
за Тугаєві гори сонце сіло,
і підвели до зоряних висот
тумани сиві волохате тіло;
і в тінь взяла Руда, неначе в рот,
те дерево, що з берегів стреміло
і стовбурами блискало в простір,
щоб став гадав, що скалить зуби звір.
- 28 Уже світилося у Чичок в хаті
із причілкового вікна на став,
і на воді по темноті рогатій
од рям тремтіли знаки хреста,
і журавель на тлі небесних хартій
у вилицях скрипіти перестав,
узнавши, що і в Господа закони
на небі без жаднісенської коми.
- 29 А хлопець все сидів на місці тім,
де ниць нова лежала Навсікая,
і на худім коліні молодім
лежала в нього книжка золотая,
а в лотоках гукало щось: «Ходім
туди, де грається рибина зграя» —
і сльози бігли в нього по виду
і в палятурку стукали тверду.

30 Лише, коли на фермі в стражі первій
у калатушку дід закалатав,
а з-за Руди завили пси на стерві,
чорніші від нічної зграї гав,
схопився хлопець весь в напрузі нервів,
щоб не дивитися уже на став,
що проковтнув би неньку і домівку
і опрощення з ласкою довіку.

ЛИЩАВ із сволока на цв'ясі гас,
уже на сон уклучений в оселі,
хоч і погойдувався раз-проз-раз
і окружалами водив по стелі,
і на лежанці, закипівши в час,
неначе камінь посеред пустелі,
рядном укрита, тиха, мов блакить;
дрімала мати вже не першу мить.

- 32 І в запічку мішок з пшоном на клоччі,
і поцяцькований сріблом очкур,
і глечики, і деко, проти ночі
напоготовлені на пріпічку,
і мисник з давнини, але без порчі
на міднім кільці і міцнім гачку
установлений мисками й тарілками
і писаними з кришталю чарками;
- 33 і з квітками вікно під рушником,
і стіл неначе у новій сорочці,
і в нього з краю ринка з молоком,
і кухлик, певно куплений в цім році,
і добре вичищений ніж піском
в мілкій ріці на кам'янистім боці,
і паляниця почата була
добром і злом ножевого жала;
- 34 і груба сторчева через госпуду
підряд з постелею на тапчані;
і цокання про сонце і негоду
годинника нічній дичавині;
і тягарець, що схожий на колоду,
за грубою в тій хаті на стіні, —
все, все трималося на самотині,
щоб не злякати сон у господині.

- 35 І Чичка молодий відчув ясну
і надзвичайну й непорушну тишу,
і дивну святість неньчиного сну,
що ним і зорі там себе колишуть,
де океанську хвилю голосну
ніякі бриги піною не пишуть,
і жадний звук з-під людської ходи
ще лунами не доліта туди.
- 36 І, не торкнувши тихої вечері,
Свирид подушку взяв поцілував
у вузирі холодні повнопері,
що може материн торкав рукав;
і за хвилину, не замкнувши двері,
під свитою неповоружно спав,
і у лице безвусе юнакове
дивилося з вікна щось загадкове.
- 37 І з мисником від посуду важким
та ще з вікном, де блискотіла зірка,
стіна підсунулася, ніби дим,
від груби до сінешного одвірка, —
і перед ліжком, день і ніч твердим,
на двір повстала добрим дверям дірка;
крізь неї став тремтів від карасів...
І хлопець на постелі звівся й сів.
- 38 І вглядів: на Руді з-за осокорів
перед печерою, немов курінь,
палало вогнище під самі зорі
і від куца у став хилило тінь;
а з-між дерев від довгих косогорів
лягали відсвіти на дно в глибінь
тієї споконвічної безодні,
що тільки хмари міряють холодні.
- 39 А карасі, в'юни і бубері,
і коропи, линки і чорні раки
покинули і дно у куширі,
і сторчаки в вершині, і воряки,
аби в воді минути пожарі,
ще червоніші, як на полі маки,
але, наткнувшись на береги,
хвостами збили піну навкруги.

- 40 Іще зринуло щось із-серед ставу,
і швидко теж пливло до берегів,
де від палання піну золотаву
хитала риба перами хвостів;
прибилося, взялося за отаву,
не скошену торік із-під кущів...
І упізнав Свирид свою знайому
з-під даху агрономового дому.
- 41 І підійшла вона до вогнища
сушитися, а може на пораду,
вся в чорних раках, ніби у хрущах,
з підводного незрубаного саду;
і так, неначе літом із куща
вигонить сонце вогкість на розсаду,
ясне палання й лускіт хворосту
на Вусті пару підняли густу.
- 42 Що, поминувши дим, ішла в печеру,
а Вустя розставала над вогнем;
нарешті, ставши аркушем паперу,
пропала з вогкістю у тьмущу-тем,
і все завмерло, хоч і без умеру,
придавлене невидимим рублем:
і ферма в сутінках одпочивання,
і голоси розкошів і конання.
- 43 Не швидше перевозять черепком
маленькі діти «бабу» через воду,
як перебіг Свирид ставок пішком,
ні човна не жадаючи, ні броду.
і вскочивши в печеру, мов на лом,
наткнувся враз на тишу прохолоду;
а, вглядівши — аж там мов блиск води,
він, зваги сповнений, пішов туди.
- 44 І очерет і трави білохвості
у підземеллі, на боках росли,
і під ногами тліли жовті кості,
що звідусіль собаки нанесли;
і жаби у болотяній корості,
поскручувані у гидкі вузли;
і роси капали із стелі чорні,
полохаючи сутінки потворні.

- 45 І з криці посторонком з-за копит
від стелі висіла нога коняча,
а в копиті, що круглий, ніби щит,
палала свічка лойова гаряча;
і тут же скриня, повна білих свит,
обкована залізними добряча,
поставлена була на скелю ту,
що виткнулася з надр на висоту.
- 46 І хлопець заклопотано помислив:
«Коли геть-геть під вербами в ставок
і вогкість, і тумани сірі звисли,
і хвилі підкидають блиск зірок,
а Вустя мокра, хоч візьми та свисни
від розпачу в осиковий кілок,
то і нехай ця свита в неї груди
ховає з серцем разом від простуди!...»
- 47 І швидко нахилився він до свит,
аж луснуло у молоденькій спині...
і постать підвелася під копит
із-за відчиненого віка скрині:
і так, неначе раптом закипить
з прокльонами гукання в булькотинні,
вона ревнула реготом: «Ага!»
І хлопця збила з ніг страшна вага.
- 48 І стало все в хатині знов на місці:
вікно і стіл, і скатерка нова,
і луни не гудуть вже, ані вісті
про казкою овіяні дива;
лише в Свирида, мов у сонця в діжці,
палала від гарячки голова,
бо з ліжка він дивився так очима,
немов колись Шевченкова Причинна.
- 49 А по вершині ранок, стирчачи
і верби у воді між очеретом,
тугіші, ніж рожеві щільники,
натоптані густопотоким медом, —
всі сонцю до рожевої щоки
хилилися проясненим передом,
а їм за це в кожнісінькім пружку
зринали теплі котики в пушку.

- 50 А на криниці кукурікав півень,
забувши навіть смітники в скарбу,
про те, що полетить не до царівен,
а на стару струхлявілу вербу
і стане радісно там сонцю врівень,
минувши хмару та її плавбу
по золотім та по блакитнім світі
і без курей і черв'яків на смітті.
- 51 А тумани аж сині порану
без рухугнулися з води до хати,
де вконтентувувала дробину
Свиридова сивоволоса мати,
і горобці скакали по тину,
але остерігалися злітати
в гущавину дзьобатих ненажер,
де навіть півнів крик могутній мер.
- 52 Лише в хатині тищу крили рядна
і похиявся сон на деркачі;
і свіжий діл, мов панночка ошатна,
«тхне мазанням», сказали б паничі;
і не одна із глечика принадна
жовтіла шкурка в топлений печі;
і крізь горшки та за високим глеком
з солодким печивом виднілось деко.
- 53 І смажена картопля ще жива
на припічку була в накритій мисці,
щоб снідати вставала голова,
сивіша від роси під ранок в листі,
де, може, думка, ніби кропива,
жалом держиться в мозку без користи,
неначе, десь у тин ввігнавши вісь,
без руху жадного стоїть ввесь віз..
- 54 Не плач, не плач, оганьблений юначе,
і вічну кривду, як земля й вода,
збирай у серце, у карнавку наче,
і бережи до страшного суда.
І там її, чи так, чи ні, одначе,
помітить той, хто людям душу дав,
і раз останній і найперший, може,
тобі на небі в горі допоможе!

- 55 Щодня у серце били і моє
тверді монети людської уваги,
аби дізнатися, чи вартість є
у ньому для советського добряги,
який скотину в бойні продає,
а людську кров на хміль та шум до браги
для тих, що виробляють килими
для приоздобу закутків тюрми.
- 56 Та я, закутавшись у кирею,
неначе Бог, мету у серці ніс,
що підхопивши небо над землею,
поглянув зорями в долини сліз,
вважаючи, що з-під коліс грізною
ніде ніякий не добризне віз
і не затьмарить дивного склєпіння,
що виросло із вічного терпіння.
- 57 Але не спас мене цей пнях важкий
і в образі високої подоби,
бо в серці ятрилися виразки
від безнастанної глухої проби,
і виступали із-під них струмки
моєї сили на хустки жалоби,
коли життя моє лише для ґрат
оцінував страшний державний кат.
- 58 І я уже людиною із маси
кричу до матері-старовини,
що розгубив не тільки всі образи,
а й ті місця, де виникли вони,
і вже зідханням однієї фрази
не кину їх над крилами луни,
де справедливість днює і ночує,
а правди може й досі ще не чує!

Е не черкала сонце на лету
на обрії вербова в полі гілка,
але його промінність золоту
вікно вже досягало із причілка,
на скрині осяваючи товсту
велику книгу у крижмових пілках,
яку читав із шепотінням слів
Свиридів батько про чуму в ослів.

60. І в білих вусах, ніби мичка проста,
і в сірому вічу з під довгих брів
зміїлася тонка усмішка гостра
і падала в борідку до крайків;
та кожного за серце взяв би острах,
якби її хоч трохи зрозумів:
така була у сумі безнадійна,
неначе зморшка в камені постійна.
61. І ліжко, де сидів самотньо він,
біліше ніж у квітні завирюха,
і носові приемний нафталін
від скрині й витягнуеного кожуха,
що від нічних весінніх перемін
господареві був до дня за друга
і зараз складений у добрий лад
покластися у скриню ждав назад.
- 62 І скатерка на скрині вже святкова,
і паска у корзині, і плічко,
і бабка із родзинками чудова,
присипана купованим мачком;
і десь заховані соснові дрова,
що пахли шкільним хором і смичком;
ваниль, кориця і святиня тиші,
і всемогутні пахощі ще й інші;

- 63 і на високім покуті в кутку,
над розташовою щедрот на скрині,
Спаситель у страшнім своїм вінку,
похилений предвічній самотині;
і перед ним лямпадка на шнурку
незагасима у склянині синій:
від неї в склі тремтіли блиски два,
неначе двое серць у божества;
- 64 чебрець, безсмертник, і пташині дзвони,
васильки, і ромашки, і вуздик,
повтикані підряд навкруг ікони
у шитий та в гаптований рушник;
і глиною замазані поклони
колишнім віхтем, що вже з двору зник:
всі коми ці законів людських усних
Степанові освітлювали усміх,
- 65 І ніби ждали дзвона із села,
що сповіщає про «Страсті Господні»,
яким би домальована була
картина, повна тугою сьогодні,
але з якої, сповнені тепла,
постануть дивні свята великодні,
і в хаті цій, під цокання хвилин
пригорнеться до батька щирий син.
- 66 І вніс рядно Свирид, подушку, свиту
і склав під жердкою на табурет,
аж книгу одіпхнув старий розкриту
до бабки, що нагадувала мед;
і так, неначе власну панахиду
зібрався слухати в тяжкий момент,
він розпочав слова казати з болем,
які до згоди не ведуть ніколи.
- 67 «Так що ж, мій сину, вже прийшла пора
дружитися, одрізати окраєць;
шістнадцять років це така гора,
що і не всякий переплигне заєць,
і мати наша, вже хоч і стара
і пожовтіла з горя, мов китаєць,
але ще швидко може не умре
і вас обох обійде, обпере.

- 68 І я хоч і каліка у законі,
і людським і господнім так скажу,
бо ліву руку викрутили коні,
і я насилу нею ворущу;
але годити синові і доні
я матері завжди допоможу,
а Дід-Кіт, чувши ваші крики й шуми,
попроситься до вас у перші куми...»
- 69 І стало хлопцеві занадто це...
він обхопив комод старий руками
і прикипів до накидки лицем,
і весь зайшовся хлипами сльозами:
«Та врятував же я... Бодай правцем...
Вона ж топилася під лотоками...»
і тріпотав від вибухів плачу
і кривди і ганьби і розпачу.
- 70 І звівся Чичка вже старий з-за скрині,
і тихо сина пригорнув собі:
«Прости, не сивині в моїй чуприні,
а вибачай старій моїй журбі,
що спокій не шукав я в домовині,
ні скарбу найскарбішого з скарбів,
твоїм ім'ям обріси, мов травою
пень обгорілий літом над водою.
- 71 Дня дощового народився ти,
на землю пишну і тисячеріку,
а ввечорі гули очерети,
що ненька вже твоя глуха до віку;
а я з сіней дивився, як брати
на місяці каралися без ліку,
і кров на землю не текла ніяк,
хоч вила й мліли в ребрах по держак.
- 72 І в матері для недруга і друга
мовчання стало в одповідь сумне,
і пальцями показувала вуха
і «Бог», шептала, «покарав мене»;
і одвернувшись, ішла напруга
до праці чи до сина, що не сне;
або ховалася у тїнь за стіни,
або виходила в порожні сіні.

73 А одозволившись від робіт,
вона вклякала тихо до ікони,
і зазирала в потойбічний світ
і діяла молитви і поклони;
а я в скарбу топтав холодний слід
то до волів, то наново до коней,
а пашу зводячи з мажари в схил,
тремтів, щоб кров не бризнула із вил.

74 А то колись ти забарився в школі,
чекаючи весінніх нагород,
а мати ждала все і у тополі
дивилася аж на Бровків город;
якраз і сонце спочивало в полі
і в сльози їй світило із висот,
але мені здавалося, неначе
вона у самотині кров'ю плаче.

75 І ліг не дома, а на сіннику,
у тій воловні, що згоріла, спати;
аж чую, з церкви, неподалеку,
хор великодній розпочав співати,
і віл волові в темнім деннику
казав чогось, неначе наша мати:
«По-людськи не промовимо цей рік,
бо слухає на сіні чоловік».

76 І ревище зняли воли і вівці
і заіржали коні в конюшнях,
а їм одповіли і в Сигнаївці,
і в Ташлиці, і скрізь по хуторах...
неначе море закляті червінці
блювало в скелях геть по берегах...
нарешті, в церкві і по селах стихло,
однесене у безвість ночі вихром.

77. І я відчув розпечену зорю
посеред горла у горілій слині,
і те, що з серця вже не відпорю
свої кривности смутній скотині,
і що ніколи не заговорю
по-рідному я з нею на спочині,
але чого не скаже і вві сні
ніхто, ніхто тут на землі мені».

С И Н :

- 78 «Я, тату, теж таке щось почуваю,
як сам зайду я на Руду у глід,
але оглянутися не здолаю
на видимий і незглибимий світ.
і знаю, що нічого серед гаю,
ні серед дальніх польових робіт,
такого, що заріже, не побачу,
але чогось боюся і аж плачу.
- 79 І знаю, що якби без копачів
я наскрізь прокопав Руду нагріту,
і зрізав гай, і верби уночі
і поколоти їх устиг до світу,
то не знайшов би схованих ключів
ні від землі, ні від її граніту,
бо вічна таємниця світова
ключів від себе, мабуть, не хова.
- 80 І все ж я матері про це ні слова
не промовляю, бо вони глухі,
але їм радісно рубаю дрова
і верби, дуже мокрі і сухі,
і осоку жну в болотах коровам,
і в діжці буряки січу тугі,
і вранці гичку вергаю з городу,
а потім з відрами біжу по воду.
- 81 Але чи хто щасливий був такий,
як я в хлівці старім на мокрій дощі,
коли в їх сльози у волосинки
котилися на скронь по теплій зморщі:
«Та не натоптуй повно в ряднинки»,
коли казали: «Бо потрудиш кості,
бо ще, гляди, підвередишся ти,
не набирай багато ваготи!»

Б А Т Ь К О :

- 82 «А я кажу: дитино, може й вистиг
твій дух узнати, хто живе в Руді,
коли вже відчуваєш в думках чистих
безпомилково все там при ході...
але тобі про це не буду гризти
тривожно почування молоді...
та ось дивися: я старий і сивий,
і говорю, що справді ти щасливий.

83 і потребую я тепер скарбів
тебе і в університеті вчити,
бо люди вийдуть не з багатіїв,
а з нашої козацької вже свити:
за «Гострою» могилою є рів,
розсунутий дощами та розмитий...
там, кажуть, гайдамака Книш на дні
червінці закопав у казані.

84 І взавтра вранці одведи корову
до Пугача Андрія у загін
і Дідові Котові стань на мову,
аби свої штилі залізні він
напоготовив та й ішов до рову,
коли ударить одіянський дзвін:
його з пучечками святої брости
чекатимемо на могилі «Гострій».

85 А зараз, сину, ти на двір піди
і поторкай у лікоть неньку тиху:
нехай сніданок подає сюди
і ту горілку, що сховали в кригу».
І хлопець вийшов з радості ходи,
ну, а господар знов грубезну книгу
потяг до себе і за скриню сів
читати далі про чуму в ослів.

ИДІВ за хатою на призьбі Дід-Кіт
і вузлик тяг зубами з постола,
а долі на мішку йому у підкіт
лежала шевська шмульгана смола
і колодач, придатний і на підкіп
на Україні сонного села,
і наконечники, і щипці куці,
що в кузні пан їх мав до революцій.

- 87 «Добрідень», — привітався Чиччин син:
«Чи Вустя агронома не вмерла?»
і кропива з сердечних глибочин
йому обличчя зашаріле втерла...
а він же мав тому із п'ять хвилин
статечні батькові слова у нервах,
і, отже, висловився про жало,
що в серце позавчора увійшло.

Д І Д - К І Т :

- 88 «А з нею, кажеш, ти напарубочив
і горю і нещастю на гаразд...
я бачив із-за сніжаних обочин,
як дівчина пручалася на ряст».
Ніде ще так добро і лютий злочин
не сходилися у такий контраст,
як слово неуважне в односельця
із правдою Свиридового серця.

С В И Р И Д :

- 89 «Та я ж її з води на греблі спас
і ніс через пеньки по всяких звальках!»
і подихнув на хлопця вічний час
і хлопець зблід, неначе з воску лялька.

ДІД - КІТ:

«Ото диявольський дороговказ
її заводить швендяти по бальках:
бо там де круча, там де глибочінь,
вона блукає навіть і вночі...

- 90 А з Вустею стається щось непевне,
скажу тобі, Свириде, не в ганьбу:
коли Суботи Вербної проз мене
дівчата квапилися по вербу,
я вирядив за озеро зелене
очима сонце під нічну габу
і в калатушці ніс важку утому,
смутний, до агрономового дому...
- 91 Коли це чую над собою гук:
«погляньте, діду, я вже над гріхами!»
Я з переляку із-під сосни гульк:
стоїть вона на виводі ногами
і віник мій, настромлений на дрюк,
пне до зірок, невикритих порохами,
й вигукус: «я відьма й до відьом
лечу на Лису Гору помелом!»
- 92 І подерев'янів я весь від жаху,
і в жилах закували ковалі,
і вже не знаю: як вона із даху
зі мною поруч стала на землі...
але, кажу, що на таку розвагу
не важаться і хлопці взагалі,
і Бога не шукай в душі козачки,
бо там нечисті б'ються навкулачки».

СВИРИД:

- 93 «А в школі кажуть нам, чортів нема:
Мікроскопічному повірте шкельцю...»

ДІД - КІТ:

«А я кажу, що школа ваша тьма
усякому допитливому серцю,
бо скрізь люте лютий сатана,
шукаючи добра собі для герцю:
серед пустель і за окропом рік,
де землю в камінь денний час запік;

94 і там, де разом вішальник з харцизом
у гріб незапечатаний поліг,
і там, де в ямах з попелом та хмизом
від хльорок діти догризає гріх;
і скрізь за селами горою й низом,
де від коліс та від тваринних ніг
і без хрестів лежать і без дернини
гробі на кладовищі серед глини...

95 Але коли вночі гуркоче грім,
то хтось виходе на свої менини
тягти сучок на цвинтарі старім
із вішальникової домовини,
і з паскою на рушнику однім
сім років святить нишком без родини;
і, вибивши в сучку подвійне дно,
всю невір бачить, ніби у вікно.

96 І батько мій Юхим сивоволосий
з таким сучком носилися завжди:
і раз в неділю, ще не спали роси,
пішли набрати в березі води...
аж їм назустріч через довгі лози
плигає велетенський пес рудий...
Вони мерщій сучок до ока рогом, —
і впізнають польовика старого.

97 І руки кинули на знак хреста,
старому характерництву нівроку,
і вирвали великий шмат хвоста,
умочений у копанку глибоку...
І зашуміла осокою мста
аж під човни до Симона в затоку...
І польовик пропав на всі кінці,
лишивши збитки в батьковій руці.

98 І дома бісів хвіст у полотнину
закутали мій батько уночі
та й почепили на стару дротину
сушитися на дідівській печі,
аби ним з людьми сажу та печину
в кутку витрушувати в рогаці,
і мати кожний час святу нагоду
з приемністю гадати про пригоду.

- 99 Та сірий кіт, ласун до карасів,
там скоромину і сприйняв до нюху
і геть до волосинки хвіст той ззів
підземного невидимого духа,
і сам пропав у Костя в дерезі,
немов страшну заносючи недугу,
і стали сподіватися з Руди
собі ми в двір великої біди.
- 100 І незабаром батько в Рохмистрівку
поїхали в неділю на базар,
а свій сучок забули на причілку,
а разом з ним і дивну силу чар.
І на торговиці пили горілку,
аж доки місяць не зійшов з-за хмар,
а потім запрягли бичечків пару
і рушили помалу із базару.
- 101 Та й проїздять вони проз купу віт
біля Курносенка на сінокосі,
аж там на їй сидить наш сірий кіт
з пташиною пер'їною на носі...
А місяць з неба світиться в похід
у кожній лютій снізці і занозі,
і батько кажуть з воза до kota:
«До дому, кицю, вже пора свята!»
- 102 І він мерщій з копиці плиг до батька,
так не плигають навіть і хорти;
але биків прошибла лихорадка
і стали мукати вони й хропти.
І душу батькові, хоч із достатка
колись навіяли очерети,
та тут з улесливого голосочку
у їх злетіло: «Кицю мій, коточку!»
- 103 А кіт мій шерсть роздувши, наче дерть,
та з-людська й проказав: «Еге, коточку!»
бики ревнули, бо почули смерть
і закривавлену її сорочку;
злетіли батько з воза шкереберть
і, мабуть, простяглися не в пісочку...
А віз летів на Матусівський шлях,
немов скажений, по нічних полях.

- 104 А батько бігли навпрошки межею
до місяцем залитого села,
радіючи і серцем і душею,
що вже не буде воза, ні вола,
за те ходитимуть вони з ріднею
стежками теплими добра і зла
і бачитимуть небо, сонце, зорі
і золоті хрущі на осокові...
- 105 Коли женеться їм напереріз
волами, білими уже від піни,
без колеса в задку проклятий віз,
канави обертаючи в руїни;
а в передку на задніх лапах біс
без жадної пташиної пер'їни
такий і велетенський, може, як
тепер Мусій Антонович Третяк.
- 106 А вслід страшна й велика тінь іскриться,
така широка і густа така,
немов напів зруйнована дзвіниця,
де дзвони сплять на схилених гаках
і сон їм чорний споконвічний сниться
про птаха, незабутнього крука,
що у Пилата кравав на карнизі,
коли спав воїн на Христовій ризі.
- 107 І порівнявшись із батьком, він
«Еге, коточку!» на весь степ гуконув...
Аж завищали батько навздогін
несвітському видовищу такому;
тоді, коли воли з усіх колін
у далечинь летіли невникому,
а в передку під місяцем звір-кіт
стояв і скалив зуби на весь світ.
- 108 І батько дякували Божій Неньці
і бігли в глід на цвинтарі густий,
де спочивають вічним сном младенці
і піднімають рамена хрести;
і затихав холодний жах на серці
у їх від місяця і самоти,
де западаються гроби і квіти,
а разом з ними в листі червосвіти.

- 109 Коли це враз над ними знов захріп:
«Еге, коточку!» неблаганний голос,
і батько повалилися на гріб,
ненече скошений косою колос;
а з-за хреста звір вискочив в окіп,
туди, де поле громом розколось,
і про воли і віз незнаний звіт
заніс під землю дивовижний кіт».

С В И Р И Д :

- 110 «Нехай же доля буде їм гробацька...
По неї не піду, коли таке».

Д І Д - К І Т :

«Я, сину, слів твоїх не вчув зненацька:
у мене вухо стало шкарубке».

С В И Р И Д :

Та то казали батько: гайдамацька
є в полі кладь, а коплище гребке...
Щоб ви прийшли до «Гострої» з штилями,
коли на одіяння брязнуть брами...»

Д І Д - К І Т :

- 111 «Гаразд, а щоб не налякала ніч,
коли попід церквами вгнеться обрій,
я дам тобі одну дивезну річ,
угодну Богові й людині добрій...»
Пішов і виніс і огарки свіч
і з борони важкий зубок у торбі,
помазаний оливою на те,
аби іржа не сіла на святе.
- 112 І дід казав: «Великих тридцять років
сучок настромлений був на зубок,
у скрині зберігаючись глибокій
під купою кожухів та свиток;
від нашептів та від відьомських вроків
і двері був і кований замок...
Бери ж цю річ, вже вилежану в святі,
та йди шукати безборонно кладі...»

- 113 Із річі кожньої злетить цілком
облуда, що дало смердюче пекло,
коли її поцілиш ти зубком,
чи близько коло себе, чи далеко:
похилий дід з осиковим кілком
посиплеться червінцями над глеком,
ну, а кривий замурзаний коваль
гребне у степ чортякою, на жаль».
- 114 Але лишивши діда з постоломи,
Свирид на берег біг у лотоки,
та певно не стрічатися з чортами,
аби їх босом гнати в стирчаки;
а дід, побачивши таке, устами
щось шепотів, клав руку до щоки
і, взявши всі потуги причандалу,
у хату почимчикував помалу....

- А гострою могилою вночі,
в канаві ще з торішньою травною
штілями шили ґрунт два шукачі,
захоплені турботою важкою,
але ніде залізні обручі
не цокали, зачувши довгу зброю,
лише по небі у далекий лет
летіли зорі з мітлами комет.
- 116 Нарешті, в шпиль Свирид рукою дзенькнув
і лаконічно проказав: «Шкребе».
До нього став і Дід-Кіт помаленьку
і зліг на штиль вагою всіх ребер
і під землею, мов свою стареньку
побачивши, захоплено завмер;
а далі проказав: «Христові Свята,
та тут же гайдамацька кладь заклята!»
- 117 І навхрест на закляту кладь штилі
поклав під зоряною високоюстю
і швидко обсіпати по землі
він розпочав її святою бростю,
мовляючи: «пекельні сили, злі,
розсиптеся на пил і плоттю й костю;
нехай од ваших світових облуд
народна праця стане вільна тут!»...
- 118 А на могилі в зоряній заграві
Степан, лопатці придавивши дрюк,
й на все, що діялося у канаві,
дивився з двох під бородою рук;
але у відповідь копацькій справі
не ворушився в нього жадний рух;
і шапка удавала волохата,
що сам це гайдамака Книш на чатах.

- 119 Нарешті з-за могили вийшов Дід
і ліг лицем на північ до «Расеї»
тоді, коли Степан старий на схід
лежав, закутавшись у кереї...
Прийшов і Дідові Свирид услід
і ліг туди, де ферма й сосна в неї...
і всі дивилися й мовчали всі,
бо ждала ніч вже інших голосів...
- 120 А в Буді, в Рохмистрівці, в Санджарівці
та ще в Макіївці і в Ташлику
і в Шполі, мабуть, і на Сигнаївці
і за Цвітковою у В'язівку;
і на скелястім Тясміні в Тернівці
і в Самгородку неподалеку —
у тиші весняній, святій, урочій
світилося з церков посеред ночі...
- 121 Бо кожна душа в таку добу
не спить від подиху якоїсь волі,
забувши цілорічну боротьбу
за хліб насущний, сіль та усміх долі,
і душу, гарячішу за клятьбу,
тримає в церкві у лямпаднім колі,
аби палкіше сяли й ставники,
як дочитають до хреста дяки;
- 122 і пекло, щоб з'явилося на очі
у церкві людям на єдину мить,
де довгі обрії, неначе ночі,
димами заклубочують блакить,
і зупиняють голоси і корчі,
і лускотіння тіла, що горить,
де сплять висоти, мов забуті грани,
і бачать в сні холодні океани.
- 123 А вверх кілометрів на сто, чи ні,
із центру радіосом на всі боки
простори блискотять по бочині
несвітського страждання й замороки;
а далі дим і хмари сірчані
геть заступають краєвид широкий,
але із них ніколи грому гук
чогось не рветься до несвітських мук.

- 124 Де площину пекельної в'язниці
червоним настом виклали для кар,
і ряд за рядом мовчазні кабиці
густим гвинтом ведуться аж до хмар;
над всяким казаном триніг із криці
закопано у віковий нагар,
де на ланці за кожную ногу голу
людина висить головою в смолу.
- 125 І в дірку з-під землі вогонь кінці
свої жене по казані боками,
і тут же на розпеченім стільці
мовчить червоний чорт, неначе камінь,
потрісканий ще гірше, як мерці
сухі під африканськими пісками,
щоб висів мученик всяк без пригод,
занурений в казан лише по рот.
- 126 І всім їм, незчисленим, мільйонним,
та з кроквами дремучими триніг,
та ще й з простором мовчазним червоним
і хмарами червоними, мов гріх,
де не почути грому, ні ворони,
що хоче сісти муromу на ріг, —
ніщо, ніщо не будить супокою,
страшного й непорушного собою.
- 127 І тільки там, де аж на самім дні
діаметром, напевне, може з гони,
куди найгрубіші брили кам'яні
дав мармур світовий на наст червоний,
і де крицева куля сатані
лежить замість всесвітньої корони,
така і на великість і на стан,
як самгородський копаний майдан...
- 128 Де розпекло від неї і підлогу,
аж іскор розсипаються мірки
у незбагнений розпач і тривогу,
немов по рівній бороні зубки, —
там клеплють молотами на всю змогу
могутньої надлюдської руки
дванадцять ангелів без одпочину
так, аж летять шматки на рижу спину...

- 129 Щоб розвалити муку коронну,
колись загублену в тяжкої звади,
і випустити з неї сатану
і до порядкування й до облади, —
і щойно щілину там хоч одну
позначать молотів тяжкі упади,
як скрізь у передсвітню ранню рань
аж від Карпатів по ріку Кубань,
- 130 щоб ринула із сховищ кладь заклята
в облудах людських і таких істот
і проти світлого блукала свята
там, де пустиня поросла в город,
аж доки до «Христа» при царських вратах
дяки не дочитають з книг та нот,
а дід священик на амвонних східцях
не скаже в гук: «Замки, замки, заллється!».
- 131 Крицева куля знов на сатані,
щоб збіглася у гуркоті судомнім,
і всі дванадцять ангелів на дні
здригнулися, упавши непритомні;
щоб — згасли нераховані вогні
по всій пекельній та мовчущій домні;
лише із кулі серед пекла дна,
щоб страшно рів самотній сатана.
- 132 А кладь заклята, вчувши цюю драму,
аби побігла із глухих пустот
упасти знов у незабуту яму
з туманами підземними дрімот,
і щоб, на брость наткнувшись з нестяму,
і оберталася в срібло та в злот,
і блискала в густій траві з росюю,
аж доки хтось не доторкне ногою...
- 133 І враз прокинувся від ферми крок
з-під людської тоненької облуди, —
і Чичка стиснув з борони зубок,
аж помокріли в нього пахви й груди;
і ґудзики злетіли з петельок
без нападу і кашлю від простуди...
Але і воїн так не йде у бій,
як хлопець кинувся назустріч їй...

- 134 А Дід-Кіт і Степан услід без слова
дивилися, немов своїм літам,
вважаючи, що доля юнакова
ласкавою не буде вже дідам...
І ось облуда, може й випадкова,
стоїть, чогось хитаючися, там
і хлопець кидає перед собою
в обличчя їй страшну залізну зброю...
- 135 І розітнулося: «Рятуйте... Гвалт!...»
неначе вже знайомий голос Вустин...
І від тополь і білосніжних хат
розлігся відгомон широковустих;
і ще біліші стали устократ
нічні і тіні і досвітні згустини...
І впала в вилазку аж унизу
заклята кладь до Костя в дерезу;
- 136 з ліхтариками, прибраний і вмитий,
на вутреню пасхальну йшов народ,
але почувши крик несамопитий,
бігом до Костя рушив у город;
а степ, Чумацьким Шляхом оповитий,
з могилами похованих пригод,
держав за кожну Свирида ногу,
що важко сноглядав нічну тривогу...
- 137 «Ходім додому швидше звідсіля!...»
почулося із-за плечей: «Мій сину,
бо чули наші дідівські поля,
як ми злякали не свою дитину...»
«Але чого це батько без «штиля?» —
Свирид не ту, що треба, думку кинув...
І разом одійшли туди вночі,
де з ферми кукувавкали сичі...
- 138 Чи знаєте ви тиху, великодню
та ще й безхмарну українську ніч,
що губить зорі через Рось холодну
в пасхальне сьєво оградних свіч,
полохаючи темряву безводну
під зводами у вземлищах сторіч,
де ряд за рядом скоблі з павуками
іржавіють страшні під сволоками...

- 139 Ту ніч, що дивиться в ліси з-за гір,
від щастя нашорошившись і ляку,
і хилиться у степовий простір
аж до кленового в яру байраку:
чи вже знесли вітри з озер та нір
і кригу ріками і сніг і мряку;
і чи з бруньок порозгортався лист,
аби зустріти солов'їний свист?...
- 140 Ох, ночі ви не знаєте тієї,
що з зорями над ріками іде
і розкидає їх, немов лілеї,
серед байраків і серед людей,
але й сама на схід до однієї
схиляється у полум'я бліде,
щоб димом жовтим знятися над долом
і догоріти в Бога під престолом...
- 141 Бо соловей не проспівав з дерев,
а десь у націй з кам'яного споду
зірвався дикий і останній рев
на вольну волю з нашого народу...
Ніколи так не рив із клітки лев,
згадавши пальму, Африку й свободу.
Хіба, що десь у пеклі аж із дна
реве так само з кулі сатана!...

А вкритій скатеркою давній скрині,
закованій з ріжків у рижу мідь,
й від сонця запахуцїй полотнині
свячене чарівну творило хіть:
з родзинками, засмаглими в шкурині,
напоготовлені заздалегідь
скибки смачної паски в білій мисці
аж розсипалися в кришки злотисті;

143 у другій, кращій за блакить ріки,
з зубцями жовтими у вінцях білих:
і крашанки, і всякі писанки,
і рисами і фарбами рябіли;
і різане плічко, і вишкварки
із миски межигорської пахтіли,
де чорний перець, розімлівши, зм'як
і в ніздрях дратував найтонший смак.

144 Розговівлялися в смутній хатині
тривогою засмучені серця:
сидів старий з одного краю скрині
і господиня — з другого кінця;
а на середній соняшній частині,
неначе тїнь тоненька з деревця,
хилився син в вазони жовтосокі,
туди в вікно, де журавель високий.

145 Заправлений і зіллям з луговин,
і березовкою... Та що й казати:
з горілкою і тиква і графин
тут був перед господарем мизатий;
чарки і келих золотий один,
зготовлені сповновища зазнати,
колючішого і над колосок,
що хилить остюки в жнива в пісок.

- 146 І сонце з-за горба біля криниці
одбитком сяло у вікно з ставка,
аж вранішнім рожевим летом птиці
хиталася грайливо осока;
і, ніби із багряної живиці,
просвічувало вуха в юнака;
і квітки, і чарки, графин і келих,
і все тримало в блисках невеселих.
- 147 Бо говорив господар слово так,
неначе тільки що поклав у банок
замість червінця, погнутий п'ятак,
і закладає гірко наостанок
воли, і вівці, хату і вітряк,
і Вустин крик, і весь пасхальний ранок,
з таким чуттям, що на життєвий кін
без слави доброї поляже й він.
- 148 А великодні аж співали дзвони
про перемогу, серцю дорогу,
про те, що в пеклі сатана червоний
закований у власную жагу:
і геть могили — степові амвони,
позводилися у блакить тугу,
а з них, неначе іереї дикі,
кричали дзвонам щось орли великі.
- 149 І все плило в єдиний ранній гук
по східній, соняшній небесній смузі,
але не заглушало в слові мук,
споріднених вночі рожденній тузі:

Б А Т Ь К О :

- «Коли коса сприсала з дужих рук
на скошенім від жита й гречки прузі,
а весь покіс в'язався у снопи
і клався в господарський лад копи —
- 150 косар над ними клявся на просторі
найменший сніп віддати у казну,
але зимою витягав з коморі
всю працю ту, що вистраждав без сну...
і для писання російських історій
він бодню відчиняв колись масну
і, колодач діставши у халяву,
із дому йшов на муку та неславу...

- 151 А кров стираючи з колодача,
злочинно-комісарську у байраці,
співав ту пісню, що із-під бича
татарського співали наші бранці:
«Немає в світі правди,» бо свіча,
аби її знайти, погасла в націй,
і скрізь неправда правдувати вже
і підступати стала, і ножем...
- 152 А дізнаючи мук в чеці під катом
на цементі у дикій самоті,
він звав того харциза рідним братом,
що погибав з Ісусом на хресті,
і чув слова: «Сьогодні буденн рядом
зі мною в ангельським святім гурті!»...
І гріб здавався лебединим пухом,
і умирав косар з пресвітлим духом.
- 153 І хай не Бог Ісус, але шахрай,
що обманив людей на заздрість Кремлю,
і люди, мріючи про вічний рай,
ідуть лише перетлівати в землю, —
та щирим: «до побачення, прощай!»
незадовго прокажуть: «Відокремлю
себе від кривих», бо зустрінуть знов
у потойбічній світі їх любов...
- 154 Бо той шахрай, що дався умирати
на людських неоплаканих кістках,
аби лише людині мрію дати,
що подоланий буде смертний жах, —
могутніший над сурми і гармати
і вчора, і сьогодні, і в віках, —
і через те кажу я, милий сину:
«Христос воскрес віднині й до загину!».
- 155 «Воістину»... — озвався тихий син.
і обнялися тричі аж посполу...
Звелася й мати, ніби на загин
або неначе тінь якась із долу,
і Чичку, батька, тільки раз один
поцілувала безгомінно в полу
та й сіла, знов тримаючи в вічу
страшний невіплаканий блиск плачу...

БАТЬКО :

- 156 «Ось бачиш, сину, втратила і розум
від горя наша мати й глухоти,
і пристромила потайним занозом
свої і спочивання і труди...
І кожний день з невільницьким нервозом
вона працює ніби для біді...
і христування, бач, зі мною нині
у неї вийшло гірше, ніж в рабині...
- 157 І істини Христової якби
із Галілеї нам не заясніло,
що застуге собою і гроби
і ту черву, що точить мертве тіло,
то мати скам'яніла б від журби
неначе африканський сфінкс над Нілом,
в якого, кажуть, світяться в очах
завжди розпука і тваринний жах...
- 158 Заможні люди в золоті і в міді
глянуть Голгофськую старовину,
аби так само, як було на світі,
покласти й власне серце у труну,
але харцизи, що в чеки на звіті,
украли в бідних Бога й сатану,
і стала й смерть у нас така плогова,
як і життя і вся його неслава...
- 159 І через те кажу я знов і знов:
«Христос воскрес водою і землею,
і щоб ніколи неповинна кров
ніде не впала й краплею своєю!»...
І батько з покутя до ньеньки йшов
ушанувати давній звичай з нею,
але вона йому немов на-зась
ниць до ікони раптом простяглась:

МАТИ :

- 160 «Від всього серця і страждання, Боже,
я дякую тобі, що в мене син
уже робити й сам на себе зможе
і не похилиться ніде під тин,
і батько ще такий, що допоможе
йому минати завчасу спочин,
де день і ніч у місячній заграві
тремтять озера в болотах криваві...

- 161 І я благаю, а не переляк:
прийми мене у тихе царство блага,
бо на твоїй землі мене вже так
побила і недуга і зневага,
що вже не знаю: хто я?... чи будяк,
а чи дурна вівця в дурних ватагах,
коли тут не належу до тих душ,
що першим словом обминає муж!»...
- 162 І зацімила важче як з-під пресу,
страшніше ще, як заціміє мрець,
і тільки чулося биття у персах
від несподіванки такої серць;
та ще в годиннику ішли колеса
і цокав попід ними їх взірець
туди, де голосив цвіркун з-під скрині,
полохаючи тишу у хатині...
- 163 І положили господиню вдвох
на ліжку «без бажання» і «не хочу»...
«Нехай між вами тут побуде Бог,
а я мерщій до фельдшера доскочу...
і вже аж потім після всіх тривог
розговівлятися з тобою кончу!»...
І шапку взяв і в рогацах патик
і тихо з хати сивий Чичка зник...
- 164 Утомлений турботами нічними,
Свирид дрімав у матері в ногах;
а лутки і вікно і квітки з ними;
й засвічена лямпадка у богах,
і скатерка з наїдками святими,
і сонячне проміння у чарках
хиталися від подиху, неначе
в душі недужій видиво гаряче.
- 165 А видиво предивне бачив він,
що не дзвіниця у селі, а колос
стоїть в огряді посеред руїн
ще вище, як стара без ганку волость;
і висить в остюках на кільці дзвін,
а з нього страшно тужить Вустин голос,
але з хатів ніхто, ніхто не йде,
аби почути те, що дзвін гуде...

- 166 А з нього далі гомонить музика
на мовчазні ліси через поля
про те, що Вустя виросте велика
і вродиться у неї немовля,
то буде і глуха і без'язика,
неначе восени важке гілля,
що під дощі кінці свої схиляє
і плаче — тужить над нещасним краєм...
- 167 І з матір'ю Свиридовою вдвох
обнімуться на паску вже навіки,
бо їх ніколи не забуде Бог,
коли забудуть серцем чоловіки.
І сльози бігтимуть, немов горох,
і в Усті, і в старенької каліки...
і жаль йому було жінок і в сні,
аж краплі бігли із очей ясні...
- 168 Такі, як чисті ріки в білих селах,
чи в рогозі джерела при Руді,
що ними листя осінь невесела
жене у мертве царство по воді,
аби весною верби знов і зела
струмкам шептали, сповнені надій,
що все життя у нескінченім русі
таке ясне, як і в юнацькій тузі.

ВИРИД щоранку скрізь будив горби
луною кроків з нерозкритим томом;
то знов на греблі він біля верби
сидів і в став дивився нерухомо,
аж доки батько не гукнуть, аби
прощався в лотоках з ревучим громом
та йшов обідати... і швидко так,
аж обмінився бідний неборак.

- 170 Але коли йому в десятилітку
було на понеділок треба йти,
він полетів на греблю в дику квітку
привичної своєї самоти;
аж там і Дід, перед опустом сітку
закинувши, зорив в очерети;
і вглядівши Свирида випадково,
покликав сісти і почути слово:

ДІД - КІТ :

- 171 «Уже в лікарні Вустя за селом,
при ній і мати, доглядати видко;
від нас поїде теж і агроном
служити в Рожмистрівку, кажуть, швидко;
бо доля ним крутнула тут цілком,
як і свиня твоім, бувало, зшитком!»...
І зблід Свирид, і похилився вниз
і міцно руку до чола притис.
- 172 «І на Великдень сповістила вранці,
аби везти їх, дівчина крива;
лежала Вустя на низькій лежанці,
до невимовности якась нова;
і вкютана у білі обвиванці
була її прегарна голова;
і ковдра тонкошерста та зелена
її вкривала щільно по рамена.

173 І в ліжку побивалася вона;
'зривала ковдру і про щось кричала,
і попід сосною пливла стіна,
неначе давня курява піщана,
що наша київська старовина
назустріч в села віяла прочанам...
І, отже, дивовижний супокій
у неї розпрозорився із вій.

174 На килимі з краями в жовтих стрічках
ридала тихо мати за столом,
а Вустя говорила: «Чорна свічка
мені пече страшенно у чоло...
Ще гірше, як на пасіці із вічка
у мозок цілиться кінцем жало...
Линіть на неї свіжою водою,
нехай не світиться передо мною!»...

МАТИ:

175 «Моя дитино, це — турецький мак,
розквітлий за ніч, серцем запевняю...
Але коли тебе турбує так,
то я його мерщій під стіл сховаю»...

ВУСТЯ:

«Мене морозить, мила ненько, пак,
і квітку через те з чужого краю,
теплішу ще, як сонце по дощі,
тихенько притуліть мені до щік»...

МАТИ:

176 «Моя дитино, мак тебе нагріти
не зможе, бо холодний він і сам,
так само, як і великодні квіти,
що кидає весна своїм лісам,
де скрізь лежать трухлиня й червосвіти
і на гадюках світиться роса;
де комахня біжить у кожну нору
і тягне тріски через пні та кору»...

ВУСТЯ:

177 «Ге, мамо, в Бога, у густім бору,
що з його й зорі йдуть у ніч старезну,
і сонце виступає в вічний рух
на Чигиринську путь середохресну...

Ге, мамо, в Господа, коли умру,
напевно вже ніколи я не змерзну,
бо там не тільки вдень, а і вночі
тепліше ще, як на якій печі?»...

МАТИ:

178 «Ох, бідна і нерадісна дитино,
тебе в лікарню одвезе ось дід,
і, підчунявши, у мою хустину
запнемся знов, готуючи обід;
і гонор свій без краю та почину
пошло пишатися на людський рід,
що маю я собі за помічницю
з руками золотими чарівницю»...

ВУСТЯ:

- 179 «Ні, рідна мамо, я умру уже
і Господа прохатиму в просторах,
аби мені простив за те лише,
що до Свирида я була сувора
і що, заквітчавшися шпоринцем,
дивилася в криницю позавчора,
шкодуючи, чого я з ним тоді
не захлинулася в важкій воді...
- 180 Але коли б Господь небесні чати
тримав очима в дальній даліні,
неначе із кождісінької хати
в селі його ікона на стіні...
і міг би так мене не помічати
на небі у селянським убранні
та ще в вінку з ромашок та з вуздиків
на лютім вітрі і без черевиків, —
- 131 тоді б йому я повалилась ниць
ридати і тужити в довгу осінь,
аж доки оком перелетних птиць
не вглядів би у мене ноги босі...
Але чого на дні в яру криниць
вода не мерзне навіть на морозі?...
І чи Господь простить мені за все,
чи снігом споконвічним занесе?...

132 Ні, ні, мовчіть, бо буде дуже журно...
а щоб Свирид не думав у яру,
що так собі легесенько і дурно
від випадкового харциза мру,
то я йому листом про все, культурно
із серця слів багато наберу...
Подайте ж, мамо, швидше без вагання
усе, що треба до листописання:

183 паперу аркуш і старий Кобзар,
і з прискринку мого коверту в квітках,
і з мухою маленький каламар,
що ще тоді його заткнули тітка,
коли ліпили чарівний ліхтар
у птицях, зайчиках і в сухозлітках,
аби в страшний четвер було вночі
найкраще полум'я святе з свічі...

184 А ви, мій діду, станьте над опустом
та шпорищу мені нарвіть там...»
А я їй кажу: «Його і в нас є густо
під парканом аж до торішніх ям...
і свічку ставте перед Златовустом,
бо відти принесу з ряднину вам...»
А Вустя їй каже, що їй треба з мосту
густого зілля тільки пучку просту...

МАТИ:

185 «Нехай же буде у господі цій
і воля Божа і моєї крихти,
ще поки ви на мене і курці
не тюкаєте з берегів старих тих:
бо хто ж то все таки наприкінці
звалив її, аби на смерть постригти?»
Ридала агрономша у рукав...
І я пішов і шпорищу нарвав...

186 А Вустя брала першу і четверту
стеблину зілля ниткою в пучок,
і, положивши до листа в коверту,
та їй запечатала кругом крайок;
а я в халяву лист поклав, роздерту
струпами всіх сусідських колодок,
аби тобі віддати прочитати
сму́тні слова недужого дівчати...»

187 І вже не знати, як з халяви лист
потрапив раптом в руки небораки,
бо знявся вихор і простягся свист
від греблі аж до Тугая в байраки;
Свирид схопився і, хоч і пурист,
але покинув діда без подяки
і за хвилину, може точ-не-вточ,
по той бік ставу сів під трухлий корч:

Л И С Т :

188 «Пишу і сліз і крові я замісом,
бо вже довіку не побачу вас...
Діянські зорі висіли над лісом,
коли минала Костів перелаз...
І враз мене страшний харціз залізом
перевернув туди в смертельний плаз...
Але лежу у radoщах і плачу,
що може Господа в раю побачу...

189 І в Його попрохаю щастя вам
за те, що витягли мене із ставу...
А душу то нехай мою чортам
віддасть, опришкувату і лукаву;
і я терпітиму довіку там
без стогону і муку і неславу,
коли ви шпорищу паристий лік
триматимете пам'яткою з рік...»

190 Про що кричали у вершині крижні
коли останній прочитав рядок
і батькові слова згадав колишні,
де за порівняння було «пеньок»,
коли і лист і шпоришеві стрижні
в дупло він клав до жаб і ящірок,
і в тьмі поцілувавши тьму рогату,
пропав у яр з риданням: «Тату, тату!»

191 Поглибшав став і від тополь і верб
вечірні береги темніші стали;
і місяць — золотий без ручки серп —
поволі вів на водяні квартали,
аж очерет від здивування стерп,
піднявши китиці під обр'ї талий,
що з тінню плив у яр з нічних дрімот,
не хилитаючи куців, ні вод...

- 192 Про що кричали у вершині крижні
і, мріявши, заглиблювався став,
коли на фермі Дід-Кіт біля вишні
полою тер і очі і уста,
і сяли місячні дві іскри пишні
на грудях в нього з мідного хреста?..
Про що кричали крижні невеселі
під жовтим місяцем в нічній пустелі?..
- 193 Чорніли криниці і журавель
на тихих зоряних журился мітлах,
і вже ніде із фермерських осель
не блискотіло в сонних вікнах світла,
але замріянням нічних гребель
лілея перша серед ставу квітла
та крик жіночий: «Сину!» — десь лунав
і: «Гину!» — яр відповідав на став...
- 194 І це було за смерть саму сумніше,
що гонить листя в жовтні по землі
в осіннє царство, холодами свіже,
де бовваніють з криги кришталі,
аби у лісі, де було раніше,
з вітрами не шуміло на гіллі
і не дивилося уже ніколи
з високих стовбурів у щедре поле!

їхали селяни на базар
тижневий матусівський у вівторок
і проїздили Нещадимів яр
і квітками зарослий недоорок;
аж відти цуценья виттям примар
завило без ошийка і без шворок, —
і селянин спинив і коні й віз
і учня непритомного приніс...

- 196 І в економію його додому
примчав, аж грюки покотив лісам...
А під четвер в лікарню, всім відому,
одвіз до Рохмистрівки Чичка сам;
а цуценья, залізши у солому
та згризши хліб, гостріший, як коса,
разів до ранку вило може з сорок,
неначе при дорозі у вівторок.
- 197 І мабуть місяців із півтора
наш парубок пролежав у лікарні,
палаючи з гарячки, мов кора
соснова у Білазирській ганчарні;
але коли з недуги і з одра
на килими став уставати гарні,
і поглядав з вікна у тихий сад
на півники та дикий виноград, —
- 198 приніс поштар без грюкоту та сварки
шкільну вимогу з купою газет,
аби він заплатив лише за марки
при оповістці в університет,
що має право він і до цигарки
і на чоло насунути кашкет,
такий, як у студентів повелосся,
на щипцями закручених волоссях...

- 199 І стало жаль йому ворон, сорок
на журавлі високім і скрипучім,
і верб з корінням чорним у ставок,
і Зарудинської з кістками кручі,
і рясту, схиленого під пеньок,
і батька й матір у тяжкім наруччі
одруження... мов крику з-під коліс,
забризаного кров'ю й крапом сліз...
- 200 Але, коли поля і далші гори
обходив з цуцням проз Носачів,
що приблудилося, коли він хворий
лежав над битим шляхом уночі, —
що, вирощи, загибло псом суворим,
йому життя рятуючи й плачі...
Коли у поле він виходив перший
у далечінь рожеву очі вперши, —
- 201 то людське щастя видавалось так
до горя власного у грі веселій,
неначе в рух закручений вітряк
вітрами, що женуться із пустелі,
аж доки стовп не зломиться грімак
і з ним верло на кованім уделі...
І вирішив Свирид зійти із мук
у Київ допевнятися наук...
- 202 І в українську він прибув столицю
між хлопці та дівчата невгурні
привізиши в серці і осінню птицю
і звернені до ірію вже дні;
і падалішню з кіп та стай пшеницю,
поключену у запашній стерні;
і на ровах полинь у павутинні,
і крики з-за могил вночі лисині...
- 203 І схилені тини, і гарбузи,
позвішувані удиною в трави
ще кольористіші за пояси
в людей під час недільної одправи;
і курені з соломи й рогози
із баштанів, де сторожі та гави,
і вітру вогкого з-над лісу свист,
і вже на смерть зів'ялий жовтий лист...

- 204 І на чуттєвий кетяг весь цей з лану
лягли міські перисті холоди
великою росою із туману,
що вітром прилітає з-над води...
І, похиливши гілку серцю в рану,
вони зривалися й сами туди...
І забуття тому ішло, що дома,
а з ним міська наука невникома;
- 205 і університет з важких споруд,
узятих у густу червону фарбу,
аби святий централістичний бруд
на подив навертав бездумну мавпу
розведеними поверхами з груд
від першого до п'ятого аж карбу,
на вісім спертих еллінських колумн,
прихований підкреслювати глум;
- 206 і кручені вузенькі коридори,
і стіни в них у метер завтовшки;
і помуровані цеглові нори
у вземлища і кам'яні мішки,
де пахне цвіллю Талеса і Тори
через культуру руську навпрошки;
і вікна в стінах, ніби домовини,
западені у камінь без людини;
- 207 і аудиторії всі на зразок
колишнього страшного Колізею;
хоч тут і тінь була, а не пісок,
з густою цвіллю сивою своєю;
і хоч колумни, ніби крик казок,
лунали голосно про Одиссею,
гучніше, як з гармати гармаші
Свиридовій напруженій душі, —
- 208 та луни не гули у брилах муру,
коли з дубових і міцних катедр
слова гукав і про літературу
будліякий сивоволосий метр,
радіючи, що світ не має шнуру —
всю правду змірити до чорних нетр,
що людській думці скрізь кордони креслять,
неначе крейдою на дощці тесля...

- 209 Мовчали і тоді, коли вола
давив професор сумом безперечним:
що хоч кордони правда й одвела
у вічність радіосом безконечним,
але ще мірятиметься стріла
і харалужний половецький меч ним:
бо наше серце має і тепер
розгінну клітку з двадцяти ребер...
- 210 Таку одержавши науку в місті,
у молодече серце навздогад,
і, проминувши всі на розі «вісті»,
додому йшов проз Ботанічний сад;
а дома, піджививши разів з двісті
свій примус серед гуркання шухляд,
живився й сам і квапився із хати
в бібліотеку знов студіювати...
- 211 де на вікні лежали й на стільці
закуті у залізо каталоги,
і височіли шахви й полиці,
забиті книгами по перші змоги;
і дві драбини, скуті у торці,
щоб дівчині доточувати ноги,
як діставати доведеться їй
сповновище студентам дум і мрій...
- 212 І сльози, ніби краплі чисті з криги
на сонці, наvertsалися в очах,
коли він чув з розгорнутої книги
тисячолітній пожовтілий пах;
і бачив тих, що занесли з ним «стриги»
з полів під університетський дах,
над фоліантами похилих нині
у тиші наукової святині.
- 213 І серце билося мерщій, мерщій
від почуття, незнаного ніколи,
хоч ним жило під сонцем по дощі
щороку в червні недостигле поле;
коли, неначе лапками хрущі,
воно в обличчя колосками коле;
невирівняну силу і красу
обороняючи так до часу.

- 214 А прочитавши після Боделера,
Євангелію й Гете навздогін,
Свидницького, і Байрона, й Гомера,
І Гавітманів смутний підводний дзвін —
почув, як обзиваються озера
осіннім клекотом з усіх країн,
що мрія розлучилася з душею
і вже не стрінеться ніколи з нею...
- 215 І сам ітиме вже через поля,
та тільки не своїй назустріч парі,
заплаканий, неначе немовля,
одбившись від неньки на базарі, —
і кинеться раптово до бриля,
що відлетить з чола назустріч хмарі,
і спотикнеться так, аж загуде
у небуття крізь глинище руде,
- 216 де не чекає на людей ніколи
ніхто ні ввечорі, ні порану,
і навіть місяць дихає, о доле,
морозами в небесну сарану...
І тільки наше гайдамацьке поле
злягає щиро на нову труну,
аби всмоктати рештки з сіромахи
і кишки, й дошки, і кістки, і цвяхи...
- 217 І Вустин образ звівся знов з душі
у темну баню горя світового,
неначе з океанської глуші
маяк, забутий і людьми і Богом,
де вимерли давно вже сторожі,
і всі позаростали східці мохом,
а він ще тільки світить уночі
у піну хвиль на кам'яні сторчі.
- 218 А полюбивши у поетів давніх
гарячим словом вирізьблений сум,
і позамикані на вікнах ставні,
і тиші запівнічної красу;
і грубий том, розкритий на останній
сторінці з визерунками внизу;
і два засвічені над ним огарки,
і дим від них, але не від цигарки, —

- 219 він полюбив надхненно теж і сам
у несподівані слова ловити
в своїй душі прекрасні небеса,
підкинуті у рух несамопитий,
де не світили зорі, ні роса,
ні жовтий місяць, на скалки розбитий,
а чиста кров з дівочого виска,
що бризнула колись із-під зубка...
- 220 І посеред таких студійних версій,
у нього книга на столі росла
найперших, найправдивіших поезій,
неначе тріск трави з-під чересла.
І назву їй шукаючи, тверезій
від всеросійського добра і зла,
йому на думку спала неминуча
дощем прорита, Зарудинська круча.
- 221 Але, коли з'явилася на світ
і виглянула книга із крамниці,
редакції звелися на граніт,
і загули ще гірше, як вовчиці:
що він таки справдісінський «пійт»,
і досі не застрелений з рушниці,
бо хоч і не за ворога тепер,
то буде ним доконче у «четвер»...
- 222 І, здобуваючи душі оздобу
у Києві, напевне, років з два,
Свирид відчув у критиці жадобу
крови з юнацького свого ества;
і, триместрову кинувши хворобу,
у деканаті сквалпно до Різдва, —
взяв чамайдан і рушив без затриму
до рідних виводів з хвостами диму...

ЧАСТИНА

ДРУГА

Мій любий краю неповинний!
За що тебе Господь кара?
Карає тяжко... За Богдана,
Чи за скаженого Петра?

Шевченко

І знов пройшла проз мене в сад у сніг
і не помітила із-за галуззя,
аж похилився я з тремтячих ніг
і на поріг товаришів наткнувся,
та ще й почув: «Дитино мук моїх,
чого ти застогнав і потикнувся?»...
Коли ж оглянувся, то вітер гув
від ньєчиного гробу по снігу...

224 І знаю, що якби у серці тугу
я ніс крізь села, повні горя й бід,
то кожна б сива жінка звала другу,
шепочучи слова мені услід
ті самі, що із цвинтаря під хугу
я чув, коли ти йшла проз мене в світ
аж сад від них під інієм здригнувся:
«Чого ти застогнав і похитнувся?...»

225 Але не діві, не старим жінкам,
і не тобі складаю твір цей, мати,
бо мученикам терну для вінка
рубати дозволяли скрізь Пилати,
а рідна співчутливість боязка
не дозволяла їх із чол знімати...
Тому нехай уся поема ця
лунає тільки сміливим серцям!...

226 Які завжди спроможні чарувати
своею мрією й метою нас;
яким казками робляться і грати,
і співом щастя деспотів наказ;
а голосом сирени — стук лопати,
що нам нагадував уже не раз
про плач, і крик, і дзвони похоронні
над тими, що упали безборонні...

- 227 І отже в році тім не по рядні
було Різдвяних свят страшне пришестя:
і хазяйни, і пес знайшли в ті дні
роковане нещастям перехрестя...
І віщий гук круків в височині,
якого тільки сум та хмари пестять,
нікого не спинили там іти
вже до останньої в житті мети...
- 228 Життя, життя, ти хвилями без краю
геть затопило власні береги,
і я твою поверхню озираю
з розпучою німою навкруги,
бо скрізь нічого оком не стрічаю
в напруженні самотньої снаги:
немає ні чайок, ні хмар, ні неба,
неначе й серця там мого не треба.
- 229 Та каменем не сів на дно мій дух
тому, що корінців його ще звої
держаться за останню бідую
серед стихії сірої й глухої:
це спогад про кутю в старім саду,
де вся сім'я в побожнім супокі
стоїть круг столу, і малі серця
чекають батьковим словам кінця:
- 230 «Ідїть до нас вечеряти, звірюки,
А ні — то хоч прибудьте до вікна!»
Але на заклик святвечірній злуки
мовчала даль і сніжна глушина,
бо, хитрі до розбійницької штуки,
не знали, що такі в них імена;
що їх це кличуть — кожного й по парі,
і мир не йшли робити при озварі.
- 231 Але тепер, якби забувши гріх,
на Україні під Різдвяну пору,
сказав хто: «Ідїть до страв святих моїх,
вовки й звірюки із лісів та з бору...»
то за столом би подавили всіх
чекісти, увійшовши із-надвору,
бо тільки в них такі там імена,
і кличе там їх кожна сторона!

232 Життя, життя, утоплене в безмір'ї,
люблю ще я шматок твого кінця,
в який не йшли ніякі дикі звірі,
коли їх прості кликали серця...
І я хотів би, щоб у їх подвір'ї
зірвати квітку пеплу з корінця,
вже в мріях відданого тій людині,
що давнину шанує ще і нині!

ЦЕРЕД Різдвяним святом сніг густий
 від ферми в яр засипав геть дорогу,
 і кучугури білі помостив
 і до криниць, і Чичці — до порогу;
 і в те цебро, що хтось з води пустив,
 напевне, в руку змерзши або в ногу,
 нападав повно, що не видно й крис,
 аж журавель потягся ним униз.

- 234 Але на тихім Чиччинім подвір'ї
 ніхто не прокидав ясних стежок,
 а тільки два коти великі й сірі,
 на житній повилазивши стіжок,
 між хатою і льохом в рівній мірі,
 покладеним на око крок-у-крок,
 дивилися в вікно на теплі чари,
 і люто, очі сплющивши, нявчали.
- 235 Бо з свят ще учорашньої куті
 сусідні у Степана Чички гості,
 і коропа печені та товсті
 поволі їли і складали кості.
 Були тут: ви сказали б, що святі,
 і Кость, і Васька — дуже серцем прості,
 і Дід-Кіт, і Степаниха глуха,
 і сам Степан — всім пан і всім слуга.
- 236 А сонце з-за горба широку смугу
 проміння в хату клало через сніг,
 і шибку зверху — і одну, і другу
 розжеврювало в рямах з рогу в ріг;
 і двом котам, що на стіжку без руху
 сиділи, відпікало кігті з ніг,
 і журавель, до половини зверху,
 держало в світлі без скрипінь і шерху.

237 І, взявши на столі в промінну сить
графин, чарки, кістки, і хліб, і рибу,
в обличчя людські наливало мідь
до нерухомого якогось глибу.
І Чичку з крісом вже задалегідь
посеред хати креслило, мов вибух,
і говорив він, а малі слівця
великим горем били об серця:

СТЕПАН:

238 «І ось мене із хати, ніби з тикви,
в сільраду витрусили у четвер,
і в сінях там, чекаючи на виклик,
я стіни витерті плечима тер.
І аж тоді, коли криваві ікли
того звірюки, що вже здох чи вмер,
заблискали на небі може їсти,
мене взяли у кабінет чекісти...

239 І не було там ляmpi, пі свічі,
і рядна висіли на вікнах чорні,
тому темніше ще як уночі
було б у кабінеті тім потворнім,
якби на кожнім розі по мечі,
гей, не стриміло на столі просторнім,
і не надіто щоб було на їх
по людським білим черепі, мов сніг...

240 Світив вогонь у кожній мертвій кістці,
освітлюючи речі із дірок:
і кожний гудз на мовчазнім чекісті
і на мечох кожнісінький пружок...
Здавалося, що на якомусь місці
в пекельній брамі утворився смок,
і з його били відсвітом горіння
на нашу землю муки і терпіння.

241 Їх три сиділо за страшним столом
поміж диявольськими ліхтарями:
в середнього блищали очі шклом
і на лиці темніли жовті плями:
і в згоді з невимовно диким злом
він хижо зброю видобув без тями
і, люто стрельнувши у стелю раз,
дихнув з пащеки смородом образ...»

- 242 І Васьки тут не з ласки і не бити
торкнувся Костів спарений кулак:
«Васютко, я не знаю, що робити...
Мені так страшно... та ще й млосно так...»
А жінка, повернувши від сердитий,
сказала голосно аж ніби в смак:
«Мовчи, нещасний дурню!»... І з сльозами
знов стала мовчки слухати те саме:
- 243 «Приїде ваш, — вів з розпачем Степан, —
із Києва Свирид на-днях додому...
І ви його огляньте чамайдан,
але йому було щоб невідомо...
І жодний папірець на смітник в тан
не викидайте з зошита чи з тому...
І щонеділі будемо ми так
читати, що напише вам козак;
- 244 а ми за це вам у дяка господу,
однімемо, корову і скирти,
і в шані будете серед народу
від нашої уваги й доброти...
А на Різдво ми пришлемо по згоду,
Калькутіна й чекістів з півчоти...
І вже ж то будемо тоді всі раді,
коли ви з нами станете в сільраді...
- 245 І, ніби пригадавши, що пропив
щось дороге минулого ще літа,
рукою показав на черепи
і мова так добігла, злом нагріта:
«Недавно повно в їх було ропи,
і сяла думка зрадницька совітам,
а зараз в кожній мертвій голові,
по одній свічці сяє лойовій!...
- 246 Так будьмо ж чесними до «Есесера!»
щоб мати згоду совісти зі сном!!»...
І буйно вистрелив із револьвера
у темну стелю над собою знов;
аж підлетіла так, немов шпалера,
вона з своїх закопаних основ,
бо у вічі сяйнули всякі смуги,
від нечуваної ніде наруги!»...

- 247 І враз... Тому, що за вікном коти
припали до соломи і замовкли...
можливо, без потреби і мети,
так само, як і висихали й мовкли
за селами з непам'яті скирти...
так само, як з лісами зорі жовкли,
на сховані схожі в остюках
холодні очі злого пацюка...
- 248 І враз Степан затих... І з риби кості,
мертвіше блиснули на рушниці...
А потім він і непорушні гості
поглянувши туди, де манівці
білили від стіжка... І чуб на Кості,
мов з куширем замерзле дно в ріці,
з'їжачився, приреченням підпертий,
напевне, від притаєної смерти...
- 249 Бо вже надворі вітер з-за гори
гнав сніг у височезних осокорах,
і Матусівські завівав яри,
не тільки слід, залишений на горах,
селянської з санками дівтори,
що там спускалася до ночі вчора,
і крик, і плач, і голоси пісень
пустивши глибоко в минулий день...
- 250 То тут, то там сипкий, аж синій, гомін,
через яри у даль далеку ніс
із сонця вирваний блискучий промінь...
Неначе з золотих дівочих кіс
пахучу волосинку в теплім домі
на чорнім строї, що не бачив сліз,
буває, чоловік несе й не знає,
як щастя десь нещасне опадає...
- 251 І в шумі хуртовинної жаги
від вирваних від сонця жовтих пасом
в середині чорнілися сніги,
і навіть думка впливала часом,
що вкутані мерці гнилі й боги
всім ганчір'ям на землі припасом
летять на крилах крижаних вітрів
у викопану яму для світів...

- 252 І крізь зловісне завивання в вивід
і безнастанне стукання в шибки
і в стрісі рвання й фуркання бурхливі
і скрипи яворів об шалівки —
почув Степан чогось, хоч і грайливі
туди, де гребля в кризі й лотоки,
і людські тихі голоси неначе
і скавучання й гавкання собаче.
- 253 І, звівши в кріса чорні два курки,
він проказав із божевільним тиском:
«Ви чуєте із лугу не вовки
вночі підходять до кошари близько,
але ідуть чекісти по кістки,
для свічок лойових собі на грисько...
І я благаю з горя, мов з гілля:
негайно всі тікайте відсіля.
- 254 А хто не схоче кинути оселю,
не бачачи дверей від жаху-сліз,
того немилосердно я застрелю
і вибухом страшним нагрітий кріс,
зверну в вікно чекістові в шинелю,
ще холоднішу за сибірський ліс...
А найостанніший набій по герці
я зупиню аж у своєму серці»...
- 255 «Чи глузд у тебе, брате мій, не зник
від справді нечуваної розпуки,
що повернувся навіть і язик
такі промовити нелюдські звуки...»
сказала Васька, стримуючи крик
і від тремтіння невеличкі руки:
«Та вже коли гордує твій одчай,
вмирати разом з нами, то вбивай...
- 256 І я не хочу, і мій Кость не хоче,
паскудити з дияволами світ,
і господиня вмре твоя охоче
за Богом даний людям заповіт...
Один лише на це Різдво уроче
в госпуду трапився нерідний рід,
який нехай іде в свою хатину
чекати супокійного загину!...»

ДІД - КІТ :

- 257 «Від вас усіх я тут найстарший є,
і не тобі уже мене навчати,
де краще смерть людині настає,
коли вона наважиться вмирати...
І чи Степан мене із кріса вб'є,
чи розлютовані з чеки солдати,
але його, хоч він мені й не син,
самого не покину на загин!».
- 258 І, мабуть, думаючи, що не простять
йому зухвалих і гарячих слів,
він на спітнілого поглянув Костя
суворим поглядом з-під сивих брів,
і той, немов дитина в високостях
враз опинившись, зніяковів,
і Васьці прошептав у ліве вухо:
«Мені так млосно, аж у роті сухо!..»
- 259 Та Васьці не до Костевих річей
було у цей тяжкий момент напруги,
бо Чичка, кріс узявши на плече,
дивився поглядом глухої туги
в вікно, де ніби кованим мечем,
в чекіста вихопленим серед хуги, —
над цямринами, тільки не з жалем,
гойдав з ревінням вітер журавлем...
- 260 І жадному не стало в пильнім оці,
як хрест з полиці, небесам в докір,
взяла хазяйка без чуття і моці
і вийшла тихо, мовчазна, на двір.
Була розхрістана, хитка у кроці,
і боса, ніби найтемніший звір,
і, падаючи від страшного горя,
пропала в русі сніжаного моря.

в хаті мертва тиша й супокій,
тримали стелю над людьми посполу,
і жадний птах з горища в дзвін надій,
ані з повітки не пробив на сполох,
і тільки в груди змучені й худі
серця ритмічно стукали з-за столу
та чувся подих і гарячий піт,
що їдко пах з розпарених чобіт...

262 А заметіль гула безперестанку
і хатою трусила за кінці,
рвучи сніпки, притрушені ще зранку
на настобурченім старім хлівці,
і, вгору підхопивши, наостанку,
несла над виводом на манівці,
солому гублячи над коритами
і брязкаючи нею в вікна й рями;

263 і цямрини криничні в кризі злій,
заносила холодними снігами,
і з них робила горб на білім тлі,
яке звела Руда над берегами...
Здавалося, що велетень в землі,
закопаний по шию ворогами,
тепер, коли й ставок під снігом щез,
і сам від холоду та хуґи змерз.

264 А журавель скажено бадією,
немов крилом розлюченим крука,
вихав, аби повільно й певно нею
відбити голову від кістяка,
і покотити без шляхів путею,
туди, куди шумить зима крихка,
куди і світ летить у чарторії,
мов голова, одірвана від шиї...

265 В цю мить, для звіра і людей глуху,
ввійшов Свирид і «Вовк» у хату тихо;
обидва в кризі і в сипкім снігу,
що гнав у безвість велетенський вихор;
і, хоч без руху всі були і тху,
і, хоч сліпило всіх приявних лихо,
туманом незформованих вістей, —
вони впізнали почуттям гостей.

266 І людям радість капнула в зіниці,
і віддих груди солодко спустив,
і злинула надія з таємниці
на мідні з п'ятаків старі хрести,
що на шнурках та на ланцях із крици
не раз пили гарячий піт густий,
і, хоч лежав на них намул іржавий,
але тепер блищали блиском слави.

267 І доля так не раз, немов харциз,
поводиться з жебруцями лукаво,
показує спочатку із-під риз
і хліб, і цукор, і французьку каву,
коли ж вони нагнутьсь взяти призив
у руку, від брання шматків плюгава, —
вона їм у немитий карк гладкий
встромляє ніж по самі колодки.

268 І «Вовк» Степанові на груди плигу
з ласкавим скавулінням чуло дав;
і притулив до уст і пику й кригу,
аж потекла на бороду вода...
І, ніби враз огудивши відлигу,
про котру за хвилину й не гадав,
ліг біля з бараболею корита
і зиркав на Степана й на Свирида.

269 Господар же, не глянувши в той бік,
куди ліг пес, а певною рукою
стер на лиці своїм смутний потік,
там зустрічню покинутий палкою,
а потім кріс важкий з плеча зволік
і на стілець поклав перед собою,
і так сказав, як не казав ніде,
але те слово не було тверде:

- 270 «Щоб не накликати на тебе згуби
з запізним наріканням та жалем,
я битися не буду, сину любий,
з підступнішим від звіра москалем,
бо і тоді по правді стисну зуби,
коли запахне домовинним пнем:
що нам миліша радість горобцева,
ніж мертве серце, витягнене з лева.
- 271 А в тебе серце чесне й розум є,
підпертий невсипуццями руками;
він і в багні советським не згниє,
немов на дні річнім прадавній камінь...
А я манатки і життя своє,
зв'язавши моченими мотузками,
в четвер, благословивши добрий чин,
в Сибір помчу аж на Зелений Клин.
- 272 А «це» вже непотрібне, слава Богу,
бо скрізь його чекісти візьмуть в «дар»...»
І, витягши набої, до порогу
пустив з руки, немов важкий тягар;
а кріс новий поклав у піч розлогу
поміж горшки у ще живущий жар,
і, руки простягнувши у долину,
сказав: «Іди до серця, милий сину!».
- 273 А син стрункий, закиданий у сніг,
в пальті студентським і без чамайдана,
незрозуміло поглядав на всіх,
і в погляді — тривога нездоланна
темніла гірше, ніж таємний гріх,
і батька рідного свого Степана,
минаючи, Кота спитався в кут:
«Чого це матері не видно тут?»
- 274 І не хватило всім чогось багато,
і всяк з шуканням глянув навкруги...
І мабуть би себе почули катом
в цю мить і справедливости боги;
і тільки Васька за усіх завзято
відповіла з постійної снаги:
«Ви при лежанці поки дух нагрійте,
бо мати вийшла, але швидко ввійде!»

- 275 І на єдину тільки, може, мить
звернули всі надвір свою увагу:
і крізь замерзлу у шибках блакить
та з інею на рямах синю смагу,
оте, що потім в душах заболить,
як не внесе в оселю рівновагу, —
хотіли вглядіти, і жар сердець
Свиридові віддати на ралець...
- 276 І в відповідь такій тяжкій напрузі
заклацали клямки коло дверей, —
і в хату в башликах і в завірюсі,
повходили чекісти із сіней;
аж «Вовк» устати із-під лави мусів
і, загарчавши на нових гостей,
проз ноги вибіг в хугу пелехату
і виплигнув на стіг зорити в хату...
- 277 О, Боже милосердний, завчасу
нехай не йде до мене смерть жорстока,
хоч би і на єдиную сльозу,
що ще не встигне кашнути із ока...
Бо волі я і мрій не піднесу,
можливо, як раптово кріс зацока
і зачорніє вічність в далині
самотньому на цілий світ мені...
- 278 І щоб не стати підлим боягузом
і не заплакати за щастям тим,
що відлетіло в ірій черногузом,
не кинувши мені для самоти
з-під жаби молодої з білим пузом
лілеї із Дніпрової води
змочити серце під жорстоку спеку,
коли побачу вічність недалеку...
- 279 «А я гадав, що ви у повний зріст
лягли спочити на гарячий клопоть...»
сказав Калькутін, присланий чекіст
в Куцівці чоботом змінити лапоть:
аж бачу, тут у вас столичний гість,
завзятіший і від Шевченка, мабуть,
бо я читав, що й вірші пише він,
міцні, мов стоси липових полін...»

С В И Р И Д :

- 280 «Не ображайте ви нахабно духа,
з яким змагалися всі сили злі...
Але ми бачимо, що завірюха
часу завіяла їх на землі,
і комісарська сила довговуха
тепер їм не pomoже взагалі,
бо хмари там ідуть у високості,
йому вгортаючи над серцем кості...»
- 281 І чують у небесній видноті,
куди поетове ество сягнуло,
як стука серце в зорі золоті
над всім невільницьким советським мулом,
а в серці в його в теплій самоті
під неосяжним світлим притулом
вся Україна до життя гуде,
мов перед сходом сонце молоде...»

К А Л Ь К У Т І Н :

- 282 «Так ти, дійствітсьльно, бандіт, Петлюра,
крамольнік і падлейшій клеветнік,
как і преступная Шевченко шкура,
бесстидний і гнуснейшій балтавнік...
Тебя убіть, халопская бандура, —
тогда поднялся б до Кітая крік,
что масквічі Афонька і Павлуша
честь савершають арестантскім душаам...»
- 283 О, нет... О, нет, я бил би ідіот...
У нас там есть адін таваріщ Мисик,
так он то на акне тебя распньот,
і жестью кровельной с баронской мизи
с размаху разорвьот тебе жівот
і пустіт две туда большіе криси,
і внов зашіот прокіслий мокрий смрад,
чтоб сделать на земле дастойний ад».

С Т Е П А Н :

- 284 «Таж гіршій ти від всякого бандита,
і, певно, до ноги спакуеш нас...
І в Ірода твого душа несіта
нехай проклята буде тьмуцій раз,
бо, вилізши із спільного корита
московського соціалізму, сказ
на правду схожий, скаже цей воловник,
мов роги в сатани на молитовник...»

285 І силою моїх останніх сил,
рокованих для смертних мук і спраги,
та ще й гарячкою з мужицьких жил,
і стогоном і муки, і зневаги,
кричу, що ви наш чобіт на копил
ледачого казанського «бродяги»
тому прете, що вам добро і зло
такі ясні, мов баранові шкло...»

КАЛЬКУТІН:

286 «С табой то я уж «венітеревені»
не буду развадіть себе ва вред...»
І, висмикнувши револьвер з кишені,
махнув ним розлютовано вперед...
І після випалу в чекіста з жмені
крутився дим на жердку до верет
та серед тиші люди гнали подих,
ще не збагнувши зробленої шкоди...

287 І хоч могутніший знадвору гук
у вікна бив соломою та снігом
і, ніби вгляdivши даремність мук,
у вивід вив гiенним довгим смiхом;
і там хоч на стiжку на стрельний звук
пiдвiвся «Вовк», неначе перед бiгом, —
у хатi моторозна тишина
бiлiла бiля кожного вiкна.

288 Нарешті поточився зо два кроки
стражданням зосереджений Степан,
і, хилитнувшись, постояв, доки
не підхопив його Свирид за стан;
з обох куточків уст криваві стоки
текли так само, як і все у тан...
І батька положив Свирид поволі
біля ослона на соломі долі.

289 «Ой, Боже ж мій... І страшно й млосно знов...»
Кость застогнав: «Покиньмо цю квартиру...»
І Васька крикнула, з-під мокрих дров
велику витягаючи сокиру:
«Хапай ген тикву та прокляту кров,
що раптом з нашого сказився жиру,
по черепі паскудному гати,
і геть забризкай мозком їм роти...»

- 290 І Кость за шию тикву згріб, мов півня;
несамовито вискочив на стіл,
і бахнув так Калькутіна у тім'я,
що він гучніше витягся, як віл,
не вкобенивши навіть Боже ім'я...
Але відгук під ним тривогу діл,
де глечики стояли чорні й рижі,
і став ще непорушніший від тиші...
- 291 В одчаяної Васьки у вічу
і стало чэрвоно, і стало жовто;
і чорний час, — це кожний серцем чув, —
одмірився в гарячій роті ковтом
і правдою засвічену свічу
в душі поставив, ніби десь під бовтом,
аж парувало парою з плечей,
спливаючи туманом до очей.
- 292 І на момент стихійною бідою
підкинутий угору від землі,
Кость, шийку з тикви тиснучи рукою,
понура вирізьблився на столі:
і слина висіла під бородою,
і з рота щирилися зуби злі;
і хуга біла в вікна околотом,
немов цікавлячися «ідіотом».

кожний був такий, як без доріг
 перед Орданською кутею вітер,
 який з найвищої могили сніг
 змітає краще від новеньких мітел:
 аби і спинку кравчикову й ріг
 і лапки, схожі до китайських літер,
 і лист кленовий із десятком плим
 ясніше прояснити, як від лямп.

294 І сталося... Кость плигнув серед хати,
 а потім знов через чекістів труп:
 хотів життя своє на двір спасати
 серед навіяних снігами кун...
 та стрельнули від печі всі солдати,
 і Кость упав, як збитий громом дуб,
 і в двері гримнувси чолом при зрізі,
 й вони упали й звисли на завісі...

295 І криком розпачу і смертних мук
 гукнула Васька дика наостанку,
 і кинула сокиру з гнівних рук,
 але чекіст одскочив, і в лежанку
 вона ввігналася... і глухо гук
 пішов з кагла в надвірну лихоманку,
 і повискакувала цегла з брил,
 і закурила сажа й теплий пил.

296 А потім кинулася вже без крику,
 чекіста обхопила, ніби вісь,
 і притягла руду до себе пику,
 і зуби вгородила в мокрий ніс...
 І кров'ю залило цю пару дику
 від бороди аж до безладних кіс, —
 і він, ревнувши вже нелюдським гласом,
 її здавив і повалився разом...

- 297 Свирид мерщій підскаочив тітчин вік
оборонити, що вже смертю сапав,
і страшно правою ногою в бік
ударив, аж перевернув кацапа...
Але, побачивши, що в них із щік
на револьвер кров точиться та капа,
з тривожним прочуттям великих змін
нагнувся зброю ухопити він.
- 298 Та тьма йому, важка, неначе ляда,
свідомість притлумила в голові:
йому здалося вже, що сволок пада
і вдавлює живого в неживі,
і що чекіст під лавою не гада
вхопивши, а мотузку у крові,
якою вчора вносили з повітки
куті гніздо і висушені квітки, —
- 299 обкручував внизу коло кісток
юнацькі, ще невиброджені, ноги;
а другий же катюга на висок
усівшись, по праву перемоги,
приказував... неначе молоток
до нігтя доторкав без сили й змоги,
аби влупити в палець потім так,
щоб з нього не лишився й мокрий знак:
- 300 «Таваріщ мой, сільнее еті ноги
разбойніку атаману вяжі,
даби атсюда нікагда дарогі
не винесли на волю злой душі...
Таваріщ мой, расейскіе астрогі
ему, как птіце вольной, камиші:
поетому не дайся мілосердью,
а тут же накажі жестокой смертью...»
- 301 Але Свирид, на диво дивне з див,
стрічав спокійно й мовчки небезпеку;
так само, як і той, кого судив
московський суд в Сибір для всіх далеку,
спокійно від'їздить від рідних нив
на інший холод і на іншу спеку,
бо знає, що журитися дарма
в краю, де справедливости нема...

- 302 Але, як і вигнанець в путь останню
єдиний споглядає в серці чин,
що прислужився самоті й вигнанню
причиною жорстокою з причин, —
так і Свирид такому спогляданню
підпав, спостерігаючи загин
й ознаки права на московським каті
творити рабство в українській хаті...
- 303 В цей час чекіст над Васьюкою устав...
На місці тім, де має ніс людина,
була червона пляма та товста,
що з неї бігли вниз і кров і слина...
І, геть заливши вуса і вуста,
текла туди, де горло, мов резина,
дугою напинало сорочки,
яких не прали, може з рік, прачки...
- 304 І зброю він у блискотінні злomu
лежачій жінці справив у лице...
і постріл виплюнув смертельну втому,
після якої потягла правцем
судомо жінку в вічність невідому,
де за початком світу та кінцем
ридає час та з туги кам'яніє,
що в одповідь лише німе синіє...
- 305 І з виглядом безсоромно страшним,
немов розвалена вночі печера,
схитнувшись над тілом неживим,
він ще раз вистрілив із револьвера...
І вже коли з повітрям злився дим,
москаль промовив люттю людожера:
«Ну, що, сприснула в мене з теплих рук,
гідка розпроносуко серед сук...»
- 306 І, повернувши кусаную пику
туди, де вкручували ніби в дріт,
і руки Чичці без лайок та крику.
аж до кісток удавлюючи слід,
він із безтямного якогось шику
Свиридові сів раптом на живіт,
і щось хотів казати шайці бравій,
бо зуби вишкірив свої криваві...

- 307 І в найжахливішу хвилину цю,
коли зібрався смерть зустріти Чичка,
від неміренно нищих волоцюг,
кому ні право людське, ні привичка,
ні рабський, слізьми з'їдений ланцюг,
ні в нації молодих кордонна тичка,
гей, не засвітять совістю свічі
і не опустять підняті мечі...
- 308 Коли вже історичні браття руські
були аж на вершечку перемог, —
влетів страшний вікном знадвору лускіт
і скло, і сніг, і грім останніх змог;
а вслід за всім на рями і на друзки
і на череп'я скінчених тривог
схопився на столі в снігах замети
собака, ніби голова комети...
- 309 На шиї в нього, повній сніжних плям,
звисали до струнких колін могутніх
дві планки від уже розбитих рям,
немов на бовті голощик у грудні...
На мить над іклами зробився злам,
«Вовк» хижо загарчав на всіх присутніх
і з місця дав такого плигу він,
неначе кари Божої розгін...
- 310 І загула з вікна у двері хуга,
густіша ще від диму у каглі,
аж срібна погойднулася попруга
на загнанім в одвірок вухналі, —
і вся в господі з ганчірок потуга
покидана в солому на землі
і на повбиваних німе волосся
від неї шелестінням узялося...
- 311 А серед тих стихій за кроком крок,
то з ревищем страшним, то безголосий
качався буйний по землі клубок,
що утворив собака і безносий;
нарешті, моторошний хруп кісток
з гарчанням вже останньої погрози
почувся у снігу біля кочерг
і ніби враз морозами зашерх...

- 312 А ті, які сиділи на Свириді,
видавлюючи гордощі та піт,
схопилися давно, несамовиті,
дивитися на бою грізний хід;
і револьвери, кулями набиті,
держали аж на той останній зліт,
коли розпачлива надійде криза
і вбити пса, а не свого харциза...
- 313 І Чичка, хоч не корбами скрипиць,
та вкручений лютіше, як жорстоко,
лежав безвладно на соломі ниць,
на все і глянути не годен оком;
і без сердечних навіть тасмниці,
налитих у ество життєвим соком,
знав, що даремний всякий рішенець,
і треба ждати на якийсь кінець...
- 314 Та совісно йому було і шкода,
що дома вже у мотузки ганьби
і люта доля, і страшна нагода
поклали зв'язаним без боротьби...
І він тепер, немов гнила колода,
закована в скрипучі холоди,
терпить від горя, навіть не зітхає
і, щоб розпастися, весни чекає...
- 315 І серце вдарилося об кістки,
аж мозок в черепі загув з висками,
і піт на спині він почув слизький,
неначе хтось потяг під сорочками
по тілі теплім мокрі полозки...
І застогнав Свирид між мертвяками,
бо в них уже спинилися серця,
діждавшись єдиного кінця.
- 316 І «Вовк» собі тим часом кликав страту,
пустивши здоланого з пазурів,
і, голову на всю піднявши хату,
і знов загавкавши на ворогів...
Із рота бігла кров у шерсть кудлату
і капав сніг з розпарених боків,
а другий осідав на спину млою
і пса робив чекістам сатаною.

- 317 Але відколи історичний чин
людина в книгах золотих нотує,
і до зірок під холод височин
таємні літери в ряди шикує,
відколи пащу чорних домовин
своєю кров'ю й мріями годує,
карбуючи на скелях імена,
аби і їх ковтнула давнина, —
- 318 відтоді людська пам'ять, часом стерта,
не підхопила на свої щити
ні мудрого, ні славного поета,
ні лицаря із замку самоти,
у кого б голос благородний «Креда»
був силою такої правоти,
як в «Вовка», що без людського закону
беззахисним повстав на оборону...
- 319 І ось тепер душа моя болить,
що ти загинув від чекістів лютих,
якраз тоді, коли єдину мить
хотів уже над здоланим зітхнути...
І гірко взяв, що ворог злий не спить
і невсипуще жде на наші груди,
утомлені у боротьбі тяжкій,
аби у серце вцілити набій...
- 320 Шуми ж, гуди, різдвяна хуго з лугу,
щоб гнів твій до Великодня не втих.
І завивай мою єдину тугу,
а разом з нею мертвих і живих, —
то й сонцю я не застогну наругу,
що мушу в серці мати тільки тих,
які справляли найтепліші сльози
пливти в далекий вирій проз морози, —
- 321 та ще й нести сердечну самоту,
освітлену, мов королівський човен,
куди я ждав царівну молоду,
і радощів, і завмирання повен;
але куди впускали «на ходу»
на творчий, може, та на довгий спомин
завжди, завжди лише не без носів
найблагородніших на світі псів...

Ід скрині, що терпіла перебутки
за себе і за стіл завжди одна,
схилили віко москалі на лутки
розбитого собакою вікна;
і всі хазяйські трудові здобутки
вони повикидали аж до дна,
ненатло й дико після перемоги
Калькутінові на холодні ноги.

323 Так само з запічку, з комор і з лав,
лежанку не минувши, ані грубу,
чекіст, і той, і той, що міг, стягав
і перед скринєю складав на купу, —
і наглість мертво оголяв без барв
з кутків та стін на нерухомість трупу,
якому хуга правила виття
про сніжну ніч і чорне небуття...

324 І в хату гнала протяг через віко
над цвинтарем без ями і без трун;
а з комина свистів йому до вікон
повітря іншого надвірний струм, —
й над Ващиним, здається, чоловіком
збігалися в коловоротний шум,
порошу трусячи посеред хати,
щоб тут живим нічого не впізнати...

325 Але єдиного лише зима
цілком собі не загорнула в ласку —
собаку «Вовка», згиблого дарма,
а з ним і бідну невгавушу Ваську,
що пазуху руками обома
тягла свою униз до підпояску,
немов хотіла комір відтягти,
щоб стало вільно подихові йти.

- 326 І цей страшний холодний рух протесту,
навіки вічні скам'янілий враз,
показував з-під снігу сили решту,
що в вічність провела дороговказ,
яким і ми свій дух із-під арешту
кісток та м'язів, нервів та образ
напевно пустимо колись руками
туди, де дна не діставав ще камінь.
- 327 Гей, завірюхо, не спиняйся, вий,
перелітаючи нещасну хату,
і вигортай з-під снігу добрий кий
на ще живу двоногу твар прокляту,
бо похилився і Свирид живий
не з волі власної під білу шату,
а силою тією, що ніде
і скрізь на чатах жде з «Енкаведе».
- 328 І буде споглядати він загрозу,
яка родинний зажирає труд,
аж доки не замерзне від морозу
в обіймах мерзлих мотузяних пут.
І, може, згадуючи разом косу,
не виставлену ще на людський суд,
ні на дівочім самотиннім ложі,
ні на молитві щирій в церкві Божій.
- 329 Та може скажеш, завірюхо, ти
холодну правду степових орацій:
чи не належать ці брудні чорти
до нещасливих, недержавних націй,
коли свитки сортують і кохти,
немов колись поезії Горацій,
і той очіпок материн з хрущем,
що ще забутий не лежав хрящем.
- 330 Шуми ж, гуди, негодо, без упину,
бо почуття в Свирида в пальцях єсть,
і гріє ще йому вузьеньку спину
забитого собаки щира шерсть.
І хлопець дивиться, як на ряднину,
кладуть одержу в формі перехресть,
а що старішу й драну зустрічають,
то знов назад у скриню відкладають.

- 331 І вже очіпок вишитий з хрущем
одкинули назад вони у скриню,
в якому на святки колишні ще
макітерку з млинцями мати синю,
оббризану не раз могоричем,
в печі гляділи, наче сонце диню,
а хуга в вивід біла і в сніпки,
і неньчин голос дуже був слабкий:
- 332 «Дитино, я оглухла без рятунку,
і слово Боже вже, немов галки,
мене без крику кличе страшно лунко
туди, де бовваніють могилки.
І через те, без жодного малюнку
читай, які трапляються, книжки,
коли вся скриня біла рушниками
і світиться лампадка між богами...
- 333 І я гадатиму, що ти повстав
супроти гострих ковзанців та криги,
і вже читаєш тільки про Христа
похожі на Євангелію книги...
І як отверзуться мої уста
від постової першої відлиги,
то тільки щоб промовити твоїй
благословення долі молодій».
- 334 І снилося тоді, що в агронома
пильгав Свирид вже сосну вдень для дров,
але з-під пилки брискала пилома
не тирса, а звичайна людська кров,
і тіло все опанувала втома,
яку він раптом жахом поборов,
і кинув сосну, пилку, може й муки
і матері упав на теплі руки.
- 335 І слово чулося стражденне їх:
«Нехай Господне опрощення з нами,
бо всяке дерево пильгати гріх,
і будемо топити псалтирями...
Вже не вареники, але пиріг,
начинений ставними камінцями,
стоїть в горшку; і тільки від книжок
святих скипить з камінням пиріжок».

- 336 Гей, хуго, хуго аж до підмурівки,
без жалоців хатину розхитай,
і журавлем під саму Рохмистрівку
над дикими ярами розгойдай,
щоб стало і степам не дуже тривко
за сніжної рухомости бодай,
і то не матимеш снаги сказати,
куди Свиридова пропала мати.
- 337 Душа єдина, що в вечірню путь
дитину виряджаючи морозом,
з плачем казала: «Зорі не впадуть
тобі перед саньми, ні перед возом,
бо в певнім місці лиш дуби ростуть,
обвиті мохом, ніби пізнім просом,
але спадає скрізь на нас харциз,
як несподіваний вогонь на хмиз...»
- 338 А виглядала сина із дороги
біля воріт з напруженням в очах,
і зупиняла місяцеві роги
світити з неба на єдиний шлях,
що ним ні людські, ні тваринні ноги
не йшли, намерзшися в німих полях, —
а тільки він, жаданий цюнайпаче,
скрипів, спітнілий, в серце їй гаряче.
- 339 І в теплій хаті в свіжих сорочках
і на постелі, витягненій з скрині,
вкладала спати, ніби на руках
найкращої на світі господині,
але сама тасмний в серці жах
тамуючи до ранку на ряднині,
шукала по лиці і вверх і вниз
слідів простуди серед сонних рис.
- 340 Коли ж, бувало, він зі сну безпечно
про щось незрозуміле гомонів,
вона мерщій питалася сердечно:
«Чи ти б гарячого чого не ззів?»
А не діставши відповіді, гречно
очима кліпала кілька разів,
а потім важко й глибоко зітхала
і знов над сином мовчки чатувала.

- 341 Але колись перед світанком він,
здавши Вустю, очі втер рукою,
вона схитнулася аж до колін
своєю сивою вже головою
з таким чуттям, що геть з усіх країн
не принесе землею, ні водою
ніхто й за царство, навіть за ланцюг,
ніяких ліків на простуду цю.
- 342 І через те я помилився, мати,
коли в дев'ятій пісні говорив,
що буду не тобі хвалу складати,
призначену для наших дивних див, —
бо тільки людської уваги вартий
пристиглий колосок під сонцем жнив,
а між сонцями у предвічних зимах
твоя любов нічим незагасима.
- 343 І протягові в холод та в розгін,
що сипав снігом на карнизи голі,
на припічок, на піл і на ослін
і на корито, повне бараболі,
і на кочерги й жовтий макогін,
і на череп'я, і на мертвих доли, —
від холоду піднявши синій вид,
з надлюдським сумом застогнав Свирид.
- 344 І знов перевернувся головою
у тільки що навіяний замет
під Ващиною в валянку ногою,
що витикала вверх лише перед...
Але розпачливою самотою
не почував сповиваний поет,
що він хоч шапку на волоссі має,
коли вже збайдужлий сніг лягає.
- 345 Але гаразд, напевне, москалі
важкий почули стогін ще живого,
бо повернулися обидва злі
із-над одежі пиками до нього,
а надто той, що твердо взагалі
хазяйнував коло добра чужого,
і вже кожухи і свитки одні
держав на дужих плечах у рядні.

- 346 І процідив крізь зуби: «Змерз?.. зараза!
Ось почекай, нагріємо гуртом
ще краще, як ляхи колись Тараса,
прикованого в лісі над Дністром».
І так, немов якась вовчиця ласа
живитися зимою мертвяком,
через убитих рушив «при заслuzі»
і зник упевнено у завірюсі.
- 347 І в цю хвилину Дідів гук Котів
із покутя став поруч з душогубом...
Забутий Дід під час страшних боїв
на заметіль скидався білим чубом
і на стіну, і в рямах на богів —
сорочкою, ще пам'ятною шлюбом, —
тепер заговорив, немов крізь сон
з-під згаслої лампадки та ікон:
- 348 «Ще поки на столі нема вечері,
підіте хто купити в Бевза шкла,
а тих повитягайте всіх за двері,
і Костя й Ваську теж з очей від зла,
і хлопця, що стогнав, мов дві тетері,
прибившись зимою до села,
лише, москалю, не тягни, плюгавий,
єдиного Степана геть від лави.
- 349 Позатуляйте потім вікна всі,
і не пустіте хуґу до порогу,
і підпаліте хату, де присів
причілок з-за солом'яного столу,
і хай вогонь у зимовій красі
несе до Бога нашу дружбу вбогу,
що сповила навіки дві душі
у цій Куцівській степовій глуші».
- 350 І голос Дідів так звучав на в'язях
у скитського неначе чаклуна,
що вимагав для згиблого князя
вночі коня спіймати на ланах,
який не знав полону, ні прив'яззя...
І щоб веління голосна луна
зігнала в гурт і челядь, і дружину,
і роковала всіх у домовину...

- 351 І пронизав містичний жах кістки
чекістові, зітерши перемогу,
і, озираючися на боки,
він став ступати задом до порогу,
а скочивши у сіні проз діжки,
у кучугуру вибіг на дорогу...
І, тремтячи за себе і за час,
Свирид до Діда прохрипів наказ:
- 352 «Ідіте, діду, розв'яжіте руки,
і будемо мершій тікати вдвох».
А Дід — до його голосом принуки
озвався збайдужіло без тривоги:
«Не хочу я затримувати буки,
що звів на згубця батькового Бог,
тому й лежи там, мотузками звитий,
аж доки шкляр не прийде вікна шклити».
- 353 І хугою дихнула знов Руда,
і через віко протягом завила
туди, за двері в сіні, де біда
хилила і граблі для жнив і вила;
і з покутя Котова борода
знов почала хитатися на жилах,
немов киваючи десь на скляра,
що склити вікна вже прийшла пора.

ЕНАЧЕ людські мрії скрізь про волю
і темні, і безформні у книжках,
так і вночі — хоч очі повиколлой,
було невидно в зірваних снігах,
і журавель свою звичайну роль
скрипів на каламутних небесах,
хитаючися в крижаних турботах
сумніше ще від тіні з Дон-Кіхота.

- 355 І хата без вікна і без дверей
в снігах окреслювалася насилу,
і не було там чути ні людей,
ні сов у вихрі сніжаного пилу,
ні демона, що витягши з грудей,
замучених найболячішу жилу,
у виводі свистить у черевик,
аби кривавий заглушити крик.
- 356 Бо вже вгорі над журавлем і яром
над хатою і льохом і хлівом
з позриваним на нивах чорним паром,
з бадиллям всяким і дрібним піском,
що вивівався з ґрунту шар за шаром
над кожною рікою і горбом —
гула в холодних мільйонних рухах
на цілий світ велика завірюха.
- 357 І вітром погасила у церквах
лямпадки та освітлені ікони,
і страшно розгойдала на гаках
залишені большевиками дзвони;
і бевкання сумне аж у ярах
стогнало і гуло без перепони,
позгонивши голодних чорних птиць
з цеглових матусівських двох дзвіниць.

- 358 І на Куцівське поле в хуртовині
перелітали з ними через яр:
і бренькіт стріх, і гавкання лисині,
і стукіт кроков об якийсь тягар,
і брязкіт бляхи по іржавій шині,
і трухлина, і сажа, і нагар,
і скрегіт давніх, виломлених дощок,
і чуйні крики цвіркунові тощо.
- 359 Здавалося, що вранці з кучугур
на вивіянім заметіллю полі
стримітимуть сухі, неначе мур,
півні і кури, і ворони голі,
обшмульгані лютіше, як об шнур
вітрами на міжобрійному колі,
і крокви, і обаполи, й сніпки,
і сірий попіл, мерзлий та сипкий.
- 360 І з цього шелесту, і тьми, і гуку,
і з цих важких, неначе ріки, хмар,
але ще швидчих від стріли із луку,
що вилітала з Криму від татар,
нести в степи загибіль і розлуку. —
Поволі осідали в Чиччин яр
до журавля із тиші низової
сніжинки, тихші від лісної хвої.
- 361 А з ним і дві людини звідтіля,
здавалося, осіли тихо разом,
і щось тяжке тягли до журавля
і падали, і зводилися часом...
Не знаю, чи на дні в морях поля,
доторкнуті існують водолазом,
але картина здивувати ця
потрапила б найкращого норця.
- 362 Бо під стихійним летом лан від лану,
напевне ширшого від всіх пустель,
на дні в яру у мряку непроглянну
і та, і та криниця й журавель
так бовваніли, ніби з океану
затоплений щоглистий корабель,
а дві людини, може вже відомі,
морських та злих нагадували гномів.

- 363 І ключкою лісковою вони,
як виявилось на ранок потім,
тією, що соломі хазяїни
щоденній смикали своїй турботі, —
дістали журавель з височини
за задній край, і на його колоді
повісили, без характерних рис,
напевне Ваську головою вниз.
- 364 Бо щойно на криниці з вітром битва
розпочалася в москалів за дрюк,
коли до цямрин бадію обидва
схилили вже перебиранням рук,
то розтулився труп, неначе бритва,
покинувши звичайні форми злук, —
і вся одежа ноги оголила,
напнувшись й сама на взір вітрила.
- 365 І журавель дійшов цебром кінця
туди, де вже джерела стіни риють;
і почепили другого мерця
йому спереду, тільки вже за шию...
І в світ закобенивши та в Творця,
з криниці сплигнули у сніжну врюю.
І погойднула журавель зима
з повішеними трупами двома.
- 366 Але Свирида витягли на хату,
на вивід, на нічне найвище тло,
і прив'язали силу там завзяту
до дрюка, встромленого у кагло,
аж бляху в цеглі він зігнув прип'яту,
якою вивід здовжено було,
і шпіньками об неї обіперся,
бо заболіли в путах руки й перса.
- 367 Але дрючок, неначе з гіпсу грунт,
держав коліна невимовно туго,
аби який зчинити тілом бунт
у знов низами розшалілу хугу.
І через те в геометричний кут
вгорі перевернувшись без руху,
він застогнав єдиний тільки раз:
«Завіщо ж Ти скарав так люто нас?»

- 368 Але, згасивши у церквах ікони
і зграї звіявши з дзвіниць ворон,
гойдала хуга серед ночі дзвони
і біла в стіни об цегловий сон,
і гнала бевкання, мов серед коней
орда татарська живий полон,
і в яр Куцівський Чичці при нагідді
його шпурляла з голосної міді. ♣
- 369 І прилучатися став до стихій,
із хати голос, сповнений гарячки:
неначе між мерцями в тьмі земній
прокинулась якась душа від сплячки,
і трун углядівши холодний рій,
подібний до горбів піску з-під тачки,
до вічного загомонила сну,
щоб знов її приспав він у труну:
- 370 «Мерщій підіте, в Бевза шкла купіте,
і вставте вікна, бо гуде зима,
а кацапню всю викиньте на вітер
так само, як зробили вже з трьома,
та не підносьте ні руки, ні мітел
на скараного Господом дарма,
і друга вірного мого і пана —
правдивішого на весь світ Степана.
- 371 Із чотирьох кінців, де сніг не стер
у лутки врізаного винограду,
аж після посклиття, а не тепер
ви, нелюди, цю підпаліте хату,
щоб з мене дим і з його дим підпер
повільно-сонними стовпами чаду
серед довічних та рухливих хмар
престол Господній з зоряних отар...
- 372 Але коли ви витрачати сили
не схочете для цього, вороги,
тоді нехай в руках у ваших жили
пообвисають, ніби батоги:
аби до рота ложок не носили,
ні хліба в час ні в добрий, ні в тугий...
І щоб ви в себе стали для родини
ще гидші від найгидшої тварини!..

- 373 І в поле власним вигнані двором,
аби блукали у таких ви муках,
як із гнилим пробитим животом
скажена, з сонними очима, сука,
яка тягає тельбухи з хвостом
і по снігу, і по страшних багнуках,
аж поки не схитнеться в полі з ніг
під невблаганний та летючий сніг!»
- 374 І дзенькнули склянки внизу десь гострі,
пробивши наскрізь крижані вихри...
І вслід не закричали п'яні гості
луною із каглиної нори...
А звуки стогону, шалено-прості,
сполохали північний час пори
на мить єдину, що і в домовину
своїми лунами кладуть людину...
- 375 І Чичку вдарили вони в страшне
на хаті почування не завмерше,
немов гаранником того, що сне
після трьохденної утоми вперше...
І що прокинувшись, навісне
щось бачить з криги домовину теше;
і довго очі протирає ще,
але не гине геть видовище...
- 376 І вглядів Чичка крізь самотні роки,
що він схилився з вивода з дрючком
і хуга ним гойдає на всі боки,
і обсипає крижаним піском,
і вже недовго ждати, мабуть, доки
розвалить цеглу над старим каглом
і упаде у рів, що під стіною
він з батьком викопав колись весною...
- 377 де зараз сніг кипить і знов, і знов
то посередині, то понад краєм,
мов пара над пекельним казаном,
що вже давно на грішника чекає,
і чує в себе під чавунним дном,
як полум'я могутніше палає,
і дим, і іскри кидає, і чад,
і з парою пускає вверх під ряд...

378 де звариться він серцем незабаром,
з якого рідна ненька й батько зник,
але якимсь невідомим чаром
через поля проз верби та вишник
від Рохмистрівки Холоднянським яром
летить морозами якийсь візник
і дівчина, яка про нього знає,
смутна з саней тривожно визирає.

присвічу до родичів йому,
щоб стало легше на козацькі втори», —
сказав один, і мов кати в тюрму,
пішли через освітлені простори,
наповнені сипкою сіттю мух,
що падала, то зносилося в гори:
і з крильцями і з блиском срібних ніг
не схожі ні на іскри, ні на сніг...

380 І хлів зайнявся, затріщав снопами
з усіх холодних чотирьох кінців,
і полум'я теж чотирма стовпами
вхопила заметіль на манівці:
здавалося, що догори ногами
впав з вихру на стовпи та палиці
пекельний стіл, казок неслівських вартий,
де ще не грав чорт Гоголів у карти.

381 Але ось ноги грізного стола
злилися у каскад єдиний сутній,
всмоктавши до свого джерела
обидва теж і явори могутні;
і полум'я пожежа підняла
рівніше ними в бурі каламутні,
схиливши тільки димний жовтий верх
туди десь до контори в чорний шерх.

382 І ніч розсунула свої потуги
далеко від пожежі навкруги,
і встали з-за ставка від блиску дуги,
зігнувши осоки на сніги;
і з журавля побігли кров'ю смуги
в завіяні з корчами береги;
над ними трупи у шаленім гоні
гойдалися на мотузках червоні.

- 383 І проз кагло й Свиридові проз скронь
над хатою, де віання кипіло,
шуміли дим і іскри і вогонь,
одігриваючи задубле тіло;
і падав дощ від нього осторонь
з тієї хуги, що горіння іло,
а жар віхтями в тьму нічну летів,
в яру освітлюючи рух снігів.
- 384 І голову підвів Свирид під плями,
що кидали на нього хуга й дим;
і під пожежні велетенські рями,
підведені з-за ставу від Руди, —
він з повної просвітленої тями
вже передсмертний виклик молодий
кричав туди, де гинуть всі розмови,
де не було чеки ще, ні любови:
- 385 «Гей, творче зради, згуби та дібров!
швидкий на кару і на справу ницу,
навіщо, мов на злочин, на любов
мені у руки дав іржаву крицю,
а потім без жалів ніяких знов
шпурнув мене у кам'яну столицю
для безнастанних дріб'язкових кар
від газетярських воружких бездар...
- 386 яким шукання правди і байдужі,
і нерозумні, і завжди смішні...
І ті повільні, нелукаві душі,
що нею міряють стражденні дні,
для них, немов зайцям парі на стужі,
привабливі чогось і запасні...
і через те вони у хитрім русі
до нас підсовуються, ніби гусінь.
- 387 І з душ відвертих об'їдають геть
і те, що є, і те, що нам здається,
яке сприймати може щастя й смерть,
і від мари, і від живого серця...
А деркачі, не зметені на зметь,
у шлунок всепалючий ненажерця
вони паскудять плазуванням так,
що й чортові задовольнили б смак.

- 388 І потім довго від такої стрічі,
приховуючи муку та відчай,
окрадений не дивиться у вічі,
щоб не почути висновку: «шахрай»;
бо не засвітять з чоловічків свічі
того, що мало бути там бодай
тоді, коли серед страшного горя
про правду людську люди заговорять.
- 389 І блазнів я минав без боротьби
туди, де ніч, і сови, і пустиння,
неначе повна горя та журби
осиротіла молода рабня,
якій сказати радісне «люби»
і сором, і нужда язик зупинять,
бо жде у відповідь хоч мідний гріш
одержати, а хоч у серце ніж.
- 390 І через те любити починає
вона самотні муки та жалі,
а щоб вони на небі стали раєм
і правдою святою на землі,
в розпучі нишком молитви читає
ще краще, як нещасні королі,
і вже свої навіки хилить брови
Спасителеві під вінець терновий.
- 391 І вже самотній з Гетсиману гук,
що має силу в пастухах і вівцях:
«Ох, віджили від мене чашу мук,
мій Отче, сповнену по самі вінця»,
гукатиме про подвиги розлук
скрізь на середохресних перегінцях,
але повік не прошепоче їй
про смерть сердечних найдорожчих мрій...
- 392 Повік не прошепоче, що у колі
буття і смерти серед людських душ
Христос вів гру божественної ролі,
бо той був, що узнав найперший муж,
що власної й на мак не має волі,
а тільки поводитарський твій гуж,
тому і на бездар не зводив руки,
коли його тягли на хресні муки.

- 393 Бо зло, ані його провісник сич
не зникне, хоч і вирвемо у ката
і поламаємо кривавий бич,
що б'є мене, закатавши брата
звідтоді, як куми п'ють могорич,
аж доки не закидає лопата...
Бо треба, щоб у боротьбі облад
від волі нашої пропав сам кат.
- 394 І через те Христос тобі супроти
не опирався і не повставав,
і я і невдоволення і спротив
у гнівнім серці довго теж ховав,
гадаючи, що посеред голоти
духовної орел із неба впав...
Гадаючи, що не артист він в ролях,
а єсть і Бог і світова воля...
- 395 Так слухай же «фельдфебельське раз-два»
безмежним вухом схованої пики,
як з невеличкою свого ества
вигукую проклін тобі великий,
що був я, мов неміряна верства,
супроти рабського ярма й притики
призначених на мене й на народ
для мук і найганебніших пригод.
- 396 І вже коли стихіями страшними
ти цю ніч вирвеш з мене почуття
і понесеш його туди, між ними,
де з смертю одбувається злиття, —
то поспішай, я жду цієї рими,
бо не боюсь твого небуття!»
І вихор став йому дихання рвати
і він притомність, застогнавши, втратив.
- 397 І дивом памороки переміг
на саях в полі, ще живий нівроку,
де, загрузаючи в глибокий сніг,
давали коні втомленого кроку;
щоразу шлях зникав би в них з-під ніг,
якби признаки не стриміли з боку:
бо хуга біла в очі із ярів
шаленим морем зрушених снігів.

- 398 А там, якраз посеред ночі ззаді
з пожежі відблиск то згасав, то тлів,
і зменшував свої кінці вусаті
на розхилитанім небеснім тлі...
Так цукор той, що хочеться кусати,
у воду тане в сповненім котлі
і, розпливаючися тоншим краєм,
на дні, для ока, потім геть зникає.
- 399 На житніх двох кулях в задку саней
сиділа Вустя у снігу безруха,
а в передку при посторонках шлей,
нап'явши шапку заячу на вуха,
напевне Пугач правував Андрей
в той край, з якого біла завірюха,
по голосу угадував Свирид,
спрямованим двом коням до копит:
- 400 «Повеземо його ми попід гаєм
до мене проз завіяну мокву
і буде там, аж доки підчуняє,
а потім справимо йому сакву
і допоможемо тоді звичаєм
поїхати на скарження в Москву...
Не перележить і не пересидить
він хати дружньої, — сам Бог це видить».
- 401 І втратив парубок посеред нив
свідомість, вражену тепер раптово,
і думаю, що в серці утопив
потрібне щастю найщиріше слово;
але натомість гірше ще завив
сніжистий вихор десь до яру ровом
і гуком заглушив свого виття
об дишель мокрий орчиків биття.
- 402 І гей, якби й мене із заметілі
в село далеке люди одвезли,
аби я міг у ньому на дозвіллі
розборсати заплутані вузли
колишніх струн, що в рідному запіллі
мені до серця з горем приросли,
щоб тут настроєні, з чужої вілли
про рідне серце правду гомоніли...

ЧАСТИНА

ТРЕТЯ

Я відчуваю на душі вагу щоденного
і непорушність думки..
Навколо бачу я жорстокий світ,
в якому видаюся за ніщо..

Б а й р о н

Московський Кремль, неначе в Бринський ліс,
 хилився в квітні місяць із просторів,
 і, ключ пустивши із своїх коліс
 через бекеття та сліпучі зорі,
 ударив ним об лінії завіс
 фортеці давньої, як ніч надворі, —
 і двері відчинилися Кремля,
 аж залунала в камені земля.

- 404 І вскочило із міста ледве чути
 скаженим рухом кинуте авто,
 і полетіло на той шлях забутий,
 що громом вигравав під копитом
 колись коня Скуратова Малюти,
 коли з опричиною він гуртом
 опівночі «крамолу» мчав ловити,
 веселий, буйний і несамовитий.
- 405 І зупинило свій шалений рух
 біля Петровського смутного замку,
 який із себе східці лив на брук,
 мов хвилю водоспад безперестанку, —
 і в перехрестях шкіряних попруг
 зійшов москаль з авта, а наостанку
 стрункий інтелігент. Вояка — клац,
 і рушили по східцях у палац,
- 406 де у світлиці темній, таємничій
 від перських килимів і від портьер
 біля стола стояв сам будівничий
 революційних російських химер,
 а поруч — товщій мабуть аж утричі
 в шанобній вистаті Дем'ян завмер...
 Обидва, споглядаючи на двері,
 мовчали, наче тіні на портьері.

- 407 У першого летіли на чолі
жорстокі брови, як орлиний пазур,
і гук Москви, і крики вівчарів,
із щілини Дар'яльської Кавказу;
і завивання пса, що очамрів
від довгого розпачливого лазу,
шукаючи з аулів хоч примар
між тінями осмалених чинар.
- 408 І розхилилася запона давня,
і став москаль, а з ним інтелігент,
і тиша розітнулася остання:
«Це ви з південної Руси поет?»
«Хіба сюди, у розбишацький стан я,
немов сніжина без мети в замет,
упав?... Чи може тут усе корисне
аби глумитися із нас навмисне?..
- 409 «Не забувайте, де ви взагалі!»
«Не потребує істина престолу
для величі своєї, мов царі,
ані в занедбаній хатині долу
понизити вечірній хід зорі...
І я, зійшовши з птахом на стодола,
її у змарах тихо серцем брав,
а з ліхтарем біля підземних брам».
- 410 Прижмури́в кесар очі, як у тигра,
аж холодом повіяло звідті́ль,
яким виблискує досвітня крига
серед весінніх дуже ранніх піль,
коли північний вітер люттю диха
і мчить по небі птахи звідусі́ль,
і розбиває їх об гострі гори,
і скачує по скелях з гір у море.
- « К Е С А Р » :
- 411 «Поете, я не Тамерлан чи Кір,
але і в жовтій глині Казахстану,
і там, де на Уралі вие звір,
і у тайгу, і за Байкал дістану
зірвати нації з-під рідних зір
і кинути на згубну путь останню,
порозбивавши стріли залізниць
колесами і куксами ступиць...

412 І загачу широкі ріки ними,
аж води закиплять у берегах,
і мул піднімуть на високі ниви,
кушир розгублюючи по борах;
а рев машин, і кінський зик і гриви,
і скрип коліс і ярем на биках
шумітимуть, як велетенське море,
що полум'ям бори в Сибірі боре...

413 І пил стоятиме до всіх границь,
лягаючи на зелень і на води,
і понад горами на крила птиць,
і на сичущі і плазущі скоти,
рівняючи до каменю гробниць
лице прекрасне матері-природи,
а людський і тваринний бруд і піт
смердітимуть заразою на світ.

414 І не засвітить сонце, ані місяць,
жовтіючи в летючому пилу,
і племена сами себе замісять
в орду розлюченого загалу,
де кожного немов кати підвісять
до куряви на зламану стрілу,
щоб линули мільйонні бідолахи,
неначе попрострелювані птахи.

415 І ревищем води із-під млина,
аби кляли і на стежках і втечах,
як ваша давня приказка одна
у головах юначих і старечих:
«Невесело ногам, коли дурна
керує ними голова на плечах»...
Та не зустріну зради-боротьби,
бо я — найвища часточка юрби...

416 Де я замру, там і вона не рушить,
а де чадить, то там і я горю,
і бачу, як у космосі ворухить
та ваша правда кожну зорю...
Але від істини самої мусить
загинути мистецтво, говорю,
і через те спирайтеся, поети,
ще і на силу, що дають багнети!»

С В И Р И Д :

- 417 «Де душоубство звільнене від пут
сплюндровує пожежами оселі,
спочатку весь повибивавши люд,
щоб і без стріхи жадної і стелі
вгрузали стіни у ямистий ґрунт
прикиданої попелом пустелі,
і тільки щоб осмалені стовпи
пристромлювали мовчазні степи...
- 418 І де вночі по лютих кучугурах
жене і хуга і рвачкі вітри
котів бездомних у кошлатих шкурах,
туди, де ліс понапинав шатри,
аби пригріти тих, що кацапура
повиганяв із рідної нори,
бо в лісі крига і звірина лапа
ласкавіша від серця у кацапа...
- 419 І де хати ще цілі у селі
через незнані світові закони,
хоч з їх і викидали москалі
і двері, й вікна, й інші перепони,
щоб до людини з кожної землі
вітри влітали і важкі ворони,
і весь чекістський мільйонний зір
з прихованих долин і дальніх гір, —
- 420 там знебувається артист на силі,
як і людина, кинута з долин
рукою велетенською на хвилі
морські перемагати дальній рин,
що роздається по одному схилі
у неминучий розпач і загин,
бо хоч пливак і буде при могутті,
але знесилений залетється в нурті...
- 421 А разом з ним і творча туга мрій
за далиною у незнаних горах
і за пелюсткою живих надій,
що по воді спливала тихо вчора,
яку по лінії береговій
не виряжала вдаль верба безкора,
і жодний птах її з своїх висот
не помічав серед холодних вод...

422 І світ не знатиме того великий,
хто відбивав зрівнялівську орду,
тамуючи у серці муку й крики,
аби не виявити там біду,
яка говорить, що у час цей дикий,
коли бажаєш думу молоду
з'єднати, то з'єднаєшся з шпіоном
і з Юдою зустрінешся поклоном!»

Д Е М'Я Н :

423 «Це ж містика тіниста і важка,
шановний український мій камраде,
що так підживлює робітника,
неначе небо в полум'я закляте
серед пустелі десь мандрівника
уявою про джерело багате,
коли не вартий навіть світ увесь
одної краплі з дощових небес...

424 Моя теорія куди простіша:
бо надає вселюдському питтю
розгону, і мов гуки Запоріжжя,
приємна молодецькому життю,
від дзвону гучномовного повніша
в морозну ніч на ситую кутю,
коли скалки зелені з неба линуть
і на снігу підскакують і гинуть...

425 Вона рече: «Якби то «ЕСЕСЕР»
зробила літака на кожную душу,
і щоб колись — в неділю чи в четвер —
всі літаки покинули враз сушу,
і заревів мільйонний пропеллер,
ламаючи під себе люту стужу,
і голос владний з грізного Кремля
гукнув: «Ану, скидайте відтіля,

426 бо всі народи страждуть без напою!»
І наче із-під Господа яйце,
літун усякий схилить під собою
бочонок мідний до землі правцем,
вже пробкою закубрений новою
у Харківській броварні молодцем,
аби із вашого ячменю пиво
було збережено для всіх щасливо...

427 І заревуть від пресвятих бочок
і села, і колгоспівські помости,
бо Бог, як щойно тесаний кілок,
новий, благий, без люті і корости
із неба цілого зробив шинок
і напуває люд робочий простий,
як манною колись то Єгова
ледачого обранця годував.

428 І «ЕСЕСЕР», наситившись браги,
за ніж ухопиться і за багнет,
і промінь місячний, сухий від заги,
в залізі задзвенить, як очерет, —
і блисне крицею немов баклаги,
революційний російський кашкет...
І всі народи рушають до границі
вина вточити з панської пивниці!».

С В И Р И Д :

429 «Я волі хочу»...

К Е С А Р :

«Що ж?.. Гаразд і так...

І ви, редакторе, з ним їдьте разом,
але поет, як і найбільший птах,
що небеса несе понад Кавказом,
нехай на мовчазних льодовиках
по власній волі п'є струмочки часу,
а щойно знизиться у масу десь,
то витиме про волю тільки пес»...

430 І непомітно дав ознаку оком
до вишикуваного москаля,
бо той назад рішуче ставши кроком,
і так, як у саду важке гілля,
запону швидко розгорнув широку
та й проказав рішуче відтіля:
«Марш на авто!» І в давньому палаці
лишився в самотині владник націй.

431 І зазирає крізь мур у далечинь,
і мовчки виряджав думками гостя,
потрібного, як місяць уночі,
як мрія на душевних високостях...
Але і в самовладця на мечі
високі журавлі гнізда не мостять,
і на налігачі не водять їх
орати в січні під Москвою сніг.

- 432 За Воробйови гори місяць канув,
і почорніло небо в височінь,
але в широкім царстві океану
блищали з хвилі золоті ключі,
яких уже ніколи не дістану,
аби у Кремль добитися вночі,
що ось неначе буря з гір соснину
автом із себе розмахнувши кинув...
- 433 Й воно жене дорогою з Москви
на південь крізь туман важкий лісами,
а вслід за ним велика тінь сови
летить пониженими небесами
через місток шарахне лісовий,
та й знов шумить колесами, мов псами;
совина ж тінь без шелесту летить,
наздоганяючи таємну мить.
- 434 А на Кремлівських стінах темні липи
держать прикований до себе люд,
який глядить розхитаної дйби
несамостійним націям з усюд,
і так вигукує, неначе скрипи
катівні знов когось уже трясуть:
«Пильнуй!» і піднімає на дороги
Луна смугнасті розголось роги...

, дівчино, царице мрій моїх,
у тебе опрощення я благаю
за мій єдиний і найтяжчий гріх,
що із святині серця посилаю
твій образ на розпутище доріг,
де не готують варива з розмаю,
а тільки ллють іржі в каламарі...
тії, що пера скапують старі...

- 436 Редакція підводила будинок,
немов гієна голову з могил
якій у пашу кидали, мов з вилок,
широкі вулиці людей і пил,
коліс возових, дим автомашинок,
комуністичний без'язикий вир,
що, перетлівши в животі гієни,
блищить з газети чоботом воєнним.
- 437 Редакція у мурах серед стін
на поверсі четвертому міститься:
у ній диван, стільці, червоний стіл
і шафа з книгами, а зверху — птиця
звела до лету крила у простір
і вклякла, а її скляна зіниця
неначе каже, що високий дух
літання вільного давно потух.
- 438 У кріслі тім, що китиці на звісах,
терпляче ждала дівчина якась:
струнка й русява й чиста, як із лісу
луна у поле в передсвітній час,
і ніжна-ніжна, що якби гульвіса
торкнувся їй об перса хоч би раз, —
вона спажнула б, слізьми залилася,
і, як богиня, гнівно підвелася.

439 І двері відчинилися руді,
мов вилинялий прапор на «советі»,
і дівчина не тільки по ході,
але впізнала й по такій прикметі
редактора: у голій бороді
бородавка, як муха на портреті
сиділа в нього, а з кишень на світ
газети випинали весь живіт.

440 Від вітру так ніколи не тріпоче
у вересні тополя золота,
як шелестить шовками стан дівочий
і нам назустріч з крісла виліта,
і серце чуле виспівати хоче
словами крізь розтулені уста,
коли вони ворущаться й німують,
хоча нестриману потугу й чують:

ДІВЧИНА :

441 «Ну й тяжко — сміх!.. Ще повалюся з ніг!»
нарешті приказала й притулила
до скроні хусточку, мов перший сніг,
що десь до сонця підійма могила
над смугами блискучими доріг,
уїжджених аж до морського гирла
автами поодинці та в гурті
з пашнею, мов краплинки золоті:

442 «Свиридових поезій у крамниці
ніде не попадається до рук,
то, може, в вас цю книгу на полиці
грице організований пацюк?..
Дозвольте ж, як і припада дівиці,
спастися поета від ганебних мук...
А я — студентка університету,
прихильниця і драми, і балету...»

РЕДАКТОР :

443 «Студентка ви?.. І сорому нема!..
шукати найшкідливішу книгу,
де містика пливе страшна, німа...
несе у каламутних водах кригу
до людського ледачого ума,
аби там повалити греблю тиху
ідеї, витканої з панських жил,
і кинути серця в смертельний вир...»

- 444 Запхнути вас би відьми у петельку!
 Буржуї правду мали на мечі,
 а ми перестромили на виделку;
 з меча стікала кров і у кущі,
 а з нашої виделки тільки в пельку...
 І де герої дужчі — уночі
 про це собаки виють під тинами:
 чи стерва більше в нас, чи під панами...
- 445 І я собака теж, і бачиш ти,
 що світ відкинув горді сентименти,
 і кожду гидь геройську на гурти
 історики спасають нам від смерти...
 Одну убив би й я: «Мій Бруте й ти?»
 бо недосвідчені такі студенти
 гадатимуть, що дружба і любов
 колись були, і вже не буде знов...
- 446 Куди ж це ви? Дослухайте, дівце...
 А ваш поет Свирид мовляє нам,
 що космос причепився вічним бильцем,
 як у крамниці до кілочка крам,
 до дум поетів... Слухайте ж, як дим цей
 курить смердючим чадом розумам!..
 І, витягши тоненьку книжку з шкіри,
 почав читати сум тяжкий без міри:
- 447 «Немов на озері без берегів
 прозорий лід дзвінкий і нерухомий
 на горній тиші вигаслих віків
 і на завмерлім, ніби вічність, громі
 прозорий мармур без кінця й країв
 пливе десь у безодні невідомій;
 на нього дивиться крізь сльози люд
 і небом називає брилу тут...
- 448 І скільки ока скинути тим долом
 у діри урни спущено з небес,
 під вінця вхоплені перловим колом,
 аби не випали в безодню десь;
 над кожною по три колумни голо
 стоять, мов білі стовбури берез...
 і їх не обвіває вітер-вихор,
 ані крило пташине летом тихо...

- 449 Над кожну урну, що блищить, мов рот,
на трьох колумнах білих мармурових,
держиться важко пара сковород
на повзнях срібних довгих ланцюгових,
і днами сходяться без перешкод
в діаметрах, напевно, трьохметрових;
і урни всі, і сковороди ті
з прозорого рубіну вибиті...
- 450 Вогонь горить з кожнісінької штуки
і нижчу сковороду так пече,
що найстрашніші спричиняє муки
тому, хто з верхньої не утече;
коли ж, неначе лист в осінні гуки
затріпотить розпачливим плачем,
та із сковороди скакає дико,
то гине у повітрі з смертним криком.
- 451 А вслід йому тоді протяжний гук
до неба нагло схоплювався вгору,
і, вдарившись в піднебесний лук,
блакитного, бездонного простору,
стихає там серед таємних мук
комусь невисловленого докору:
«О, горе нам: перемагає тлум, —
згасає зірка знов серед колумн!»..
- 452 І урні затуляло вічну пащу:
сковорода бо вже від тягару
звільнялася, і нижчу — товщу й важчу —
на повзнях опускала на діру,
сама ж, уверх зійшовши на добрящу
колумни частку, зупиняла рух;
і погасав вогонь навіки в урні,
немов під снігом нагідки безжурні.
- 453 І геть, куди не глянь, то голий люд
лежить на сковородах ниць по небі
без стогону, без руху і без пут,
у заклятій страшній якійсь потребі;
вогні під ними гострі жала пнуть,
немов пекельна хвиля в вічному склепі,
а обігнувши сковородам гін,
розходяться безсліддям білих пін.

- 454 І біля кожного станка такого
з людини череп... дужка золота,
до ланцюга прикута золотого,
який крізь порожнечу виліта
до сонця, що горить серед страшного
простору, ніби голова kota,
а з неї вуса — ланцюги блискучі
шумлять на небо, мов дощі із тучі.
- 455 А з черепа, що в ньому повно книг,
у вурну пильно заглядає Карло,
коли вогонь хоч трохи там затих,
скидає ще нових туди попарно
з десятків фоліантів дорогих
і, зворушивши кочергою гарно,
спирається на неї і зорить,
як мудрощі й поезія горить.
- 456 Бо на тортурах то сковородиних
поети, що блукали на землі,
шукаючи і правди, і людини,
і мріям тиші творчої ріллі...
І, марний час проклявши блуканини,
заносили в труну свої жалі
тоді, коли приплакали вже лиха
пектися досхочу на власних книгах.
- 457 Що ось тепер вгорі на небесах
їх нищать табуни кордуплів лютих,
які були колись по городах,
і грішми і неправдою зіпсутих,
за критиків писак, що в вічний прах
наважилися істину зіпхнути, —
і хтось призволив там кордуплів цих
робити муку і вогонь із книг...
- 458 А встане ніч на землю — вогку груду —
і заблищать на небесах зірки,
і степ замре від трактора і люду,
і виаллюють із туманів церкви,
і сич гукне з дзвіниці лунко гудом
в далекий ліс, де сонні сплять галки, —
то хто посміє проказати в горі,
що то горять поети, а не зорі...

- 459 І що сами не покидають мук
на висічених долею рубінах,
щоб небо не погасло, ніби гук
сича на дальньої дзвіниці стінах,
який турбує, мов жага розлук,
надією, що квітне на руїнах:
що люди без небесних тих вогнів
обернуться в лютіших різунів...
- 460 Якби з'явився деспот войовничий
і взяв бібліотекарів на паль,
а книги всі і справи видавничі
геть повивозив у степи на спал,
і друкарів проклятих може й тричі
попик, немов себе Сардананал —
то теж погасло б небо над землею
навіки із катівнею своєю...
- 461 Де блиск потужний широчінь січе
на мармуровій замкненій підкові,
як на поверхні моря, що тече
вогненне у безодні загадкові;
і скрізь катівське сяєво річей,
мов з блискавок одбитки випадкові,
горять, шматуючи стражденним зір,
які блищать далеко потом шкір.
- 462 І, захищаючись від блиску муки,
без руху жадного вклякають ниць...
а небо мчить, неначе через луки,
розбурхана вітрами зграя птиць,
без волі, з таємничої принуки,
як зірвані кінці од блискавиць;
за ним, не сподіваючися зради,
летить земля бескеттями западин».
- 473 Тут дівчині поглянувши до стіп,
редактор мовив, як з нічної змори:
«Не в вічність, а у шлунок лине світ,
керують не поети, а майори...
Віддайтеся ж вояці в цвіті літ,
«Хоть и при блеске утренней Авроуы»,
і ви досягнете за перший раз,
яка то в нас поезія в цей час!»

ДІВЧИНА :

- 464 «Поезія... поезія... А діл цей,
де Юда жив, і Брут, і добрий Хам,
у кожне людське серце кида кільце,
зформоване жагою і чуттям,
яке вихвачують діди червінцем
собі на палець у дівчат і дам,
а юнаки зухвалістю та чином,
і робляться дружинами до згину.
- 465 Але поет... Оберне так поет,
що проліта воно замети смерти
і аж тоді затримує свій лет,
коли спадеться з поясом планети,
із-під якого плине вічний мед
творцям артистам на святі бенкети,
лишаючи хоробрим воякам
дівчат в'ялити гуком гопака!..»
- 466 І, не закінчивши своєї гадки,
затримуючи в грудях навіть дух,
студентка вибігла, неначе з кладки
збігає хлопчик на безпечний луг
і травами простує аж до грядки,
де гусенята стереже пастух,
щоб розказати, як порушив хвилі
цар водяний від берега з півмилі.
- 467 «Але чого злякалася вона,
ця недоторкана перепелиця?»
І, одійшовши трохи од вікна,
став придивлятися, як зір іскриться
в сови з важкої шафи до сукна,
ще червонішого, як багряниця,
що вигравали вже на жеребки
не римські, а советські вояки...

А млосне місто з сонця лився промінь,
асфальт розтав, напiкся сiрий брук,
крiзь нього нiби весь вiд сонця пломiнь
тiк в озеро густих пiдземних хуг,
якi десь вилiтали через комин
вульканв на небесний синiй лук.
як веслами, гойдали блискавками,
а континентами — немов човнами.

- 469 На вулицях гула юрба свята,
з газетами, та клунками, та «гріпом»,
порозтулявши спечені уста,
запилені у борошно «комбідом»...
І підкидали колiньми авта
у розгарячене на бруді літо,
аж парувало із потилиць скрiзь
і скреготало, мов крутило рiзь...
- 470 Свирид iшов мiж нею тротуаром,
думки хилили голову до стiп
отак у купу степового жару
важким кiнцем занурюється снiп;
про що вiн думав, і якого чару
промiнням у душі яснiв і слiп,
що зiр ясний палажкотiв завзяттям,
яснiше, як у битві вiд прокляття...
- 471 Вiн обминув на розi довгий хвiст
людей, що вився до крамниці з хлiбом;
оглянувся і, випроставши зрiст,
пiшов у вулицю велику слiпо,
неначе провалившись під мiст,
де хвилі били безнастанно цiпом,
аби на березі наприкинці
поодмолочувати камiнці:

- 472 «Через простори дикої країни
вперед хвостом державний кінь чвала;
за ним летять шляхи, пили руїни,
хитаються церкви серед села;
безладно дзвони б'ють об бальки й стіни,
аби їх рев і розпач рознесла
остання буря до статечних націй,
де певні ще насущного та праці.
- 473 Крізь роки, що минули, і віки,
на степ, де світить сонце, наче злочин,
простягся морок від хвоста тяжкий
державного коня, що стать не хоче;
неначе ніч женуть кудись круки:
назад, назад нема спочинку й збочень;
ось тинь вже долітає, де граніт
підводить монумент аж у zenіт.
- 474 Ото людина дивна мусянжова
у центрі степу і небес стоїть;
на грудях гудзик з місяця живого
блищить, як вишмульгана вітром мідь;
і з краю в край простору світового,
так рівно, ніби телеграфна сіть,
лежать жовніри, в шату чорну вбрані,
обличчям зверне і в небесні грані.
- 475 Від гудзика, що місяцем росте,
при боці в кожного блищать багнети;
на монументі ворон жде гостей,
не кваплячися мертвих дзьобом дерти,
а сумно, сумно кряче на весь степ,
що має рівність і братерство жерти...
А хто ж то дивний чорний монумент?
То «Аракчєєв» — рівности поет!..»
- 476 Поет... поет, о, думо невесела!
Навіщо з вулиці пускаєш ти
смітисті марива собі на зела?..
Вони ж їх виб'ють, ніби копити
скотини, гнаної через озера
ордою гунів на нові ґрунти,
коли рубалися сади розкішні,
щоб не співали солов'ї там ніжні...

- 477 І дівчина з серпом чи без серпа
в твою не зайде ниву нелукаву;
не висмиче волошок із снопа
на скронь сором'язливу та смугляву,
і мати з хати, з куреня, з депа
дочці не скаже, спершися на лаву:
«Ану, промов, з чийого серця це?»
І дівчина не схилиться лицем.
- 478 Але, о, доле, о, московська муко,
тебе Свирид забув на мить одну,
бо і трамвайне плетиво над бруком
гукає про нічного сатану,
що ухопив одним скаженим рухом
в дроти, неначе в річку чи в струну
кипучі блискавки, й вони там люто
ганяють, б'ються розірвати путо.
- 479 А водії їх ловлять за хвости,
вони ж тікають, як з різниць корови,
вагони з ляку тягнуть на мости,
на брук, на дим, на цеглу, на будови...
Колись і щуки ранені товстим
залізом ост серед озер чудових,
кривавили і рвали дно болот
і в ранах волочили стріли вод...
- 480 А понад ними без межі та стриму,
кигикав заклятий віками птах:
той самий, що стрічав татар із Криму
коли жіноцтво мліло в болотах;
а він, неначе вихвачений з диму,
казився скрізь на схованих стежках:
орда шукала втікачів по гуках
і кров лилася вже від стріл із лука...
- 481 З трамваю вискочила на майдан
смуглява дівчина в блакитнім строю;
в руці у неї жовтий чамайдан
і кошик з горлицею молодою;
пташиний стан було узято в бран
шовковою червоною габою,
та їй байдужа, видно, кожна мить,
бо безневинно на людей зорить.

ДІВЧИНА :

- 482 «Товаришу, ішла я не борами
і не північна була пора,
а люди били вам і вікна й рями,
і кидали книжки з гори до брам;
і стягнена ця торба ремінцями
на аркуші подертих впала драм;
у ній, напевно, вірші й палятурки,
бо виснажена ніби з-під цензурки!»
- 483 Поставила галянтно, мов галан,
під телеграфний величезний пакіл;
а горлиця, побачивши, що пан
якийсь веде назустріч дві собаки,
схопилася крізь натовп громадян
і проз костьял полинула в байраки,
а долі метлявся червоний шовк,
яскравіший за маковий листок.
- 484 «Ой лихо! це ж моя пропала пава,
бо сяде у сусідський голубник!...»
І як це я в роззяви враз попала?
бо там же всерайонний шибеник...
«На пам'ять хусточку», вона сказала:
«Візьміте ту...» Трамвайний дзвін і крик
її рвонув до себе... Задирчало...
Вхопилася вагона і помчала...

СВИРИД :

- 485 «Ти знов від мене рушила в «ніде»,
щоб не вернутися ніколи, зморо,
щоб сонце рвало серце знов з грудей,
щодня, неначе Прометеїв ворог,
і кидало на місто і людей
запаленим тривогою простором...
Ти знов, червону кинувши змію,
у невідомість утікла своєю!
- 486 Блакить, блакить, висока, як тополі,
прийми мене туди, де гине грім,
аби я міг творити знов на волі,
одужавши у затишку твоїм;
бо і Господь світи свої ще кволі
ховав колись в заполі дорогім,
аби одне на одне не нагналось
і не ввігналось в предвічний хаос...

- 487 А вже коли відчули всі снагу,
неначе зайченята великодні,
Творець віддер заполу дорогу
і кинув їх в неміряні безодні...
І ринули світи свою вагу,
ще холоднішу за сніги холодні,
і вже не згубляться у глибочинь
росиною лісною уночі...
- 488 Бо край поли на сході, як у ніші,
вхопила дівчина, а другий край
поли упав на захід діві іншій,
мінливій, світлій, ніби водограй...
Й вони по черзі у глибокій тиші
здіймають полу на незглибний плай;
і котяться світи, і дні і ночі
на сон кладуть, то будять наші очі...
- 489 Лише озера із земних країв
вдивляються в безодні неміренні
і тріпотять від відблиску світів
зіниці їх безсонні і зелені,
нагадуючи серце двох цих дів,
де може стогнуть погляди шалені
нестримного, як бурі угорі,
і дужчого за всі земні царі.
- 490 Нехай же кришаться на вогнеліти
світи в надзоряних святих дівчат,
аби на Вербную неділю віти
увішалися іскрами до хат,
а Українка з їх, щоб молодіти,
пустила в пазуху небесний чад —
нехай би стався я їй Богом ніжним,
і над прекрасним лоном білосніжним —
- 491 блакитний стрій роздер, неначе світ,
і в ноги впав їй пальці цілувати
такі пахуці, як вишневий цвіт
або троянди з Персії листаті...
Та де, і в кого, і в яких сусід
голубники надібати крилаті,
щоб там знайома горлиця була
і про хазяйку милу повіла?

- 492 Проказують верхами тихі гори,
де почалася перелетна ти,
а ріки сині і страшні простори
і пшениці, немов очерети,
гудуть в вушині людські темні нори,
що рух один тебе приніс в світи;
і Шеллі дзвонить віршами-громами:
«Єдине все, що в нас і що над нами!»
- 493 Але і без далєких мудрих слів,
якби то я в жагучому розгоні
грудьми припав до іскор із світів,
що в персах виросли тобі на лоні,
то навіть би і чубом заяснів,
мов квітка у русалки із долоні,
нагріта першим поцілунком губ,
уже готових зустрічати шлюб...
- 494 І вірю — я тебе знайду між людом,
що у трамваях їде на базар...
біжить жадібно торгувати брудом,
залитим кров'ю від щоденних чвар,
і починається м'ясивим супом
і мріє про найвищий Божий дар —
про той налігач, славлений ослами,
що висить у повітці над сінами.
- 495 Та де, і в кого, і в яких дворах
той голубник спасається в столиці,
і вабить горлиць, мов далекий шлях,
засипаний пашнею з возовиці;
і де той шибеник, що на тинах
чигає невторопливої птиці,
аби сказав мені, він би не вмер,
чию він горлицю дурну запер?».
- 496 «Добрідень! Це знайома теж і ваша,
що підношала чамайдан вам так?
Віднині ви для неї вже не паша,
але тяжкий із-під культури брак!»
З рушницею та з брязком патронташа,
та з гавканням на шворці двох собак,
гукнув високий чоловік і канув
у червонясту хвіртку прєпогану.

- 497 Це був усім відомий пан Живіт,
професор, і мисливець і п'яниця;
нюхтій, бабій і «модний колоріт»
із Катеринівської, кажуть, птиця...
Свирид залаявся, що пішохід,
як світ, і під падлюками держиться,
поглянув на Дніпро, де вже гримів
далекий чорний грім з-за Броварів.
- 498 І взяв, брилем махнувши з добрим духом,
подався уз Боричівський узвіз,
геть попід муrom, де шуміло глухо
вершинами каштанів, відки ліс
Чернігівський виднів, і чорним рухом
під хмарами, мов хмара друга, ріс,
а блискавки над ним ревли, шаліли,
здіймалися й по обрію летіли...

ЛЕЖАЛИ боком два стільці і стіл
і без четвертої ноги канапа;
на ній чорнильна пляшка і постіл,
і заяча, у чорних плямах, лапа;
по всій підлозі книжна заметіль
та ще й атрамент із канапи капав;
і мисник, в ліжку похилившись ниць,
ронив поволі книги із полиць.

500 А в драні вікна і побиті рями
бурхала буря із далеких сіл,
аж книги розкидалися листками,
неначе збиті з неба свистом стріл
смутні й крилаті журавлі з хмарками
на цей лукавий та підступний діл,
понад яким свої носили сили
і рух живущої води вістили...

501 І журавлям і книгам вірний друг
спинився в несподіваній порожі,
із клаптика вичитуючи вслух:
«Не вартий ти столичної кальоші,
і даємо тобі ми з зайця смух,
і стоптаний постіл, але хороший..
Бери сіреньку ножку за весло
і в постолі пливи собі в село!».

502 І підписалося внизу рукою:
«Ми нездоланний пролетарський меч,
що хилиться над головою,
ніде ненарождених колотнеч!»
А Данте й Байрон з тугою німою
із стін казали ніби: «Запереч
сліди ще нечуваної наруги
на всі віки і всі народні рухи!»

- 503 І вислизнув із рук святий декрет
про виселення у краї веселі,
і гойдами осівся на портрет
у томику поезій Персі Шеллі;
і зблід Свирид, і раптом за момент
маленька книжечка — уже в кишені,
а сам, піднявши руки у простір,
затріпотав, немов тяжкий докір:
- 504 «О, сонце, не топи корону в морі,
і скаргу серця людського прийми,
немов трава росину п'є надворі,
що з хмари часом витрусять громи;
бо всі світи далеко на просторі,
спливаючи у вічність без керми,
твого тепла не потребують, певно,
а ми, маленькі, за ним тужим ревно...
- 505 І ти щоденно не холодну ж мідь
викачуєш уранці з-за діброви,
і піднімаєш золотую сіль
на цілоденні піднебесні влови;
і в мене серце, я молю, поміть
хоч би і так, як скло біля полови,
що блискотить крайком ясним до хат,
мов блискавка, захована в кагат».
- 506 Ніде ще роси так не пломеніли
на перших квітках в лузі на весні
і не напружувався корінь білий
у них у річці на прозорім дні, —
як душу всю його і зір посіли
рясні й непереборені вогні,
аж над чолом перелітали іскри
і осявали в серці гори й піски...
- 507 Якби їх Бог перехопив з путі
і велетенською рукою кинув
на небеса, первісністю святі,
на ту неорану ще в себе ниву, —
сонця із них би полум'ям густі
у високостях вирости б на диво, —
і все, що тут конає і стражда,
до їх би плинуло, як з рік вода.

- 508 І навіть щоб у океані грізнім
ховався під сонцями тими риф,
і люди бачили б, що їх залізні
на скелях топляться за бригом бриг, —
однаково: на ранній і на пізній
дорозі хутко рвалися б до них
і, ринули в безодню неміренну,
кричали б славу тим сонцям шалену!...
- 509 Високі почуття, як Божий світ!
і так потрібні, мов Гомер на півні
чи комісарові освіт в живіт
розпачлива музика Паганіні...
За них одломить хліба і «Нарпит»
як проходящому по Україні,
а трапиться останне і страшне,
то пес прибудний у лице лизне.
- 510 Іди ж, іди... Сьогодні ще не пізно...
до гевеви, в куйовдище зараз
і висолопи свій язик в залізну
шпигунську струментину диких мас,
щоб вирвали, мов гадину первісну,
геть із печінкою гнилою враз
та й почепили в нумері на «гвозді»
між інші нумеровані «безкості».
- 511 Та й будеш у конторі скрипом пер
регулювати клацання рахунку,
де кожний клац, неначе револьвер,
стрілятиме в душі наступну думку;
і дух твій стане річкою з печер,
що в місяці завмерла без рятунку
і одбиватиме не сонця світ,
а сонного директора прихід.
- 512 Коли ж буває із-за рахівниці
постане ніч і вечір у бору,
де явір молодий біля криниці
веде із тінями летючу гру,
і дівчина, мов тіль якоїсь птиці,
там зачорніє в цямрину стару,
вчуваючи луну над лісом пізню,
на тільки що проспівану пісню:

- 513 «На історичних і страшних путях
племен загиблих і живих ще націй
я збуджувала сонний сирій прах
об теплі на ногах маленькі пальці,
і, ніч проспавши у густих борах
та глянувши на себе в річку вранці,
зривала я лілею на лану,
і з нею простувала в далину...
- 514 Поети відчували ці походи
журбою невгамованою серць...
тоді, як землю обпливали води,
згубивши свій початок і кінець,
і підіймали глибочинь і броди
у зоряну безодню навпростець,
та й падали назад в свою стихію
ревіти скель поетам безнадію...
- 515 Бо кожний з них найпершу іскру мрій
і перший поцілунок молодечий
і день, і блиск вечірньої зорі,
і від суспільства таємничі втечі,
в байраках, аж під явори старі,
лише мені в обладу вічну речив,
а віддавав найближчій до руки
і сумував за мною потайки.
- 516 Я ж перебродила моря у піні,
купаючися скрізь по камінцях,
споліскуючи ноги в баговинні
і пил із гарного свого лиця...
Але води у дикому камінні
не має стільки вся планета ця,
аби на серці в мене тугу змити,
ще важчу навіть за гранітні плити:
- 517 Ще здавна ластівкою на-лету
на світ розкрила руки я і очі,
і поцілунку від поетів жду
у неціловані вуста дівочі,
але вони надхненну молоду
питають там, де інтереси вовчі,
беруть живих, шукаючи мерця,
і виідають з мріями серця...

- 518 Один лише мене впізнав донині —
Платон божистий в Дельфах у гаю,
і, знявши свій вінок, немов богині,
його поклав на голову мою:
«Іди, пречиста, в Зевсові святині»,
схвильовано промовив від жалю:
«Бо ти умреш від доторку людини,
мистців лишивши в розпачі провини!»
- 519 Якби тепер зустрілася я з ним
хоч би і так, як надвечірні птахи,
то обняла б жагучим, молодим
від кривдою запаленої заги,
що тільки ринув би під хмару дим
зрокованого полум'я відваги,
та й полягла б на землю мовчазну,
немов на бруньку світового сну.
- 520 Бо вчора комуністи по базарі
мене в сільраду, сміючись, вели,
з кнуром старим у дивовижній парі,
минаючи розпряжені воли;
я ж, вимкнувши, тікала в сірій хмарі,
людей, скотини, пилу і смоли,
і подарунок з давньої Еллади
вже загубила десь коло сільради».
- 521 Коли тобі таке щось із краси
постане у конторі і заплаче, —
мерщій із ручки чорної стряси
чорнила в серце, щоб ніхто не бачив,
і блисне із очей жалом коси,
сама безодня натовпу неначе,
напоена борщем і кров'ю птиць,
і ревищем худоби із різниць.
- 522 Та й житимеш, як той юнак велебний,
що перегорне гори добрих книг
і там, знайшовши слів рядок дотепний:
вітчизна, людськість, слава діл земних —
бере собі за прапор їх піднебний,
щоб серцем звоювати вічно злих
і боронити в світі тільки правду,
що Януса не кличе на пораду.

- 523 А роздобувши хату і город
з підступної московської десниці,
а в ній і груди і широкий рот
стегнастої з рипінням молодиці,
він припадає лютим бодем цнот
до теплої пахучої спідниці,
і виє, стогне, плаче і тремтить,
і теплим ліжком до мети летить...
- 524 І утворивши летів силу певну
вабниці випадковій на губах,
він залишає і вітчизну кривну,
і людськість самотинну, мов журба,
що їх вона, неначе тінь гаремну,
споліскує у водяних горбах
не дуже чистої міської лазні,
де урядові услугують блазні...
- 525 Та ще й міркує при нагоді цій,
що серце не віддав своє нікому --
колись пелюстку взяту на щоці
у дівчини, у соромі п'яному,
що знов туди повернеться вкінці,
коли впізнає милу незнайому...
І супокійно ходить у чеці
язик одвідувати на гаці...»
- 526 Над містом страшно лопотіли дахи
і брязкали замки об цеглу стін,
закочувалися на мурах бляхи
і вили виводи, як вовчий згін;
а із міської вежі в тьму, де жахи,
вітрами захлинувшись, бевкав дзвін;
одбив дванадцять ночі, згинув наче
туди, де може десь самотній плаче.
- 527 Кімната тріпотала, як намет,
вся навстяж, хоч було і пізно дуже,
а на підлозі, в хурканні газет,
на книзі кукував сич від стужі,
вітрами звіювався на момент
та й знов вилазив на свій том байдужий;
туди ж поніс Свирид свою журбу,
не скаже сич, а — ніч і гуркіт бур...

емов титани із старого світу
 прийшли на київські смутні степи
 об глинища і гори з неоліту
 витрущувати почали свити —
 так бурі упадали із zenіту
 і в гори били, ніби у стовпи,
 земля гула, ліси густі стогнали
 і чорні хмари з неба місяць гнали.

529 Тряслися гори зісподу до скель,
 від вовчого гостріші навіть зуба;
 і вили сови із нічних пустель,
 вітаючи у кручах душогуба,
 де дерево ніяке не росте,
 а на конячих незаритих трупах
 на місяць жовті гавкали лиси,
 щоб крові дав з небес, а не роси.

530 Дніпро ревів, і панцері іржаві
 із dna підняв, що наші козаки
 і шведи, й турки, й вікінги біляві
 з життям своїм пустили на піски,
 лишивши людській прелукавій славі
 у кров забризкані з трави листки,
 поскиляні з висот у наші води
 шуміти до предвічної негоди.

531 Підняв, на хвилі панцері потяг
 і кинув їх на штурм на чорні гори,
 і хвилі йдуть на цей суворий шлях,
 гримлять залізом у глибокі нори
 гірських боків; на кам'яних шпильях
 лишають піну з невимовним горем
 у водяні долини ллють назад
 і плачуть, ніби люд з-за вражих ґрат.

- 532 Над кручою одною в горах висів
повалений громами осокір;
у листі в нього щось тривожно лис їв,
на урвище здіймаючи свій зір;
бо там над ним, де вітер страшно свист вів,
здіймалася людина у простір
небесний; криком говорила туги,
до немірної, як світ, потуги.
- 533 І рвалося волосся на чолі
виттям, бурханням і стогнанням бурі,
і місяць на розбитому крилі
летів крізь хмари на ставки понурі,
і на яри, від вогкості гнилі,
і чорні городські німотні мури;
в очах людини пролітав вогонь
і розливався на чоло і скронь:
- 534 «О, сило всіх початків і загину!
З останнім словом я до тебе став:
ти вирвала ворота й брами впину,
що у світах держала тьма густа,
і геть розкидала, немов скотину,
великими пожежами повстань,
і всі стихії вирвались до лету,
і трусять нашу, вже стару планету.
- 535 Сама ж, о сило, на безоднях ти
пливеш з розкритим і порожнім лоном,
і саме час мені слова стрясти
з душі, неначе ос отрутне гроно,
в ту совість, що утворює світи
серед якогось вічного закону,
який формує тут звіриний люд
надхнення убивати і мій труд...
- 536 За те, що ідолам його і фарбам
плакатним не згинав ніде колін,
і всім різницям і тюремним штампам,
у мене в серці не творився гімн,
аби не чути, як складає ямбам
хвалу волячий запашний загін,
що правду визнає в густій толоці,
а волю — в держаках від вил на боці.

537 І що на мертвий у степу парад
не йду між мертвими вночі лягати;
ізбільшивши неповорушний ряд
великої, пекельної загати,
не жду, аж доки широчезний зад
державної тварюки, мов з гармати,
не звалить у вогнях і у громах
на землю чорний мусянжовий жах...

538 О, сило смерти і в світах обнови,
за це мене святий советський тлум
від себе випхнув у нічні діброви,
хоч, може, й не тобі, але на глум,
що рине з чорних дір світобудови,
щоб я, вмираючи під грім та шум,
вигукував останніми словами:
єдине все, що в нас і що над нами!

539 І хай собі Дніпро реве, шумить,
і б'є в німе вікно душі моєї,
і краплями брудними кожну мить
переливаючись, плющить із неї,
московську одмиваючи блакить
і сповнені отрутою ідеї,
що сіллю сліз і кров'ю давніх мук
до скла душі пристали, мов карюк.

540 І від Дніпрової нехай стихії
болять розтроджені кістки в мені;
нехай душа від водяної дії
прозорішає навіть в глибині,
де давнина моя летить на мрії,
негаче птах в нагірній вишині,
а я нехай мовчу і не питаю,
чи долетить вона колись до краю...

540 Бо в світі має все останній гриш
і золоте добро, і зло злиденне,
лише не знаю, чи росте шпорич
у Дантовій Італії без мене...
О, сило сил, ти на світах летиш,
неначе щастя десь мое шалене,
шукаючи коханої снаги
в розсіпаному сонці навкруги...

- 542 Та все ж чи ти єдина із світами
о, незбагненна вічності німа,
і чи вони були коли сонцями
без тебе там, де із предвіку тьма...
земля мене вродила під кущами,
де комашина у п'їтьмі дрїма...
чи я й вона єдине щось являю
з тобою і з космічністю без краю...
- 543 Бо ось, коли найбільше горе б'є,
коли весь світ страшний навколоплинний
безоднями чигає на мое
життя, мов океан на тїнь піщини;
коли тепла, що в ньому іскра є,
жадаю від космічної родини,
як вітром вибите з гнізда орля
від блискавки зеленої здаля, —
- 544 я кинутий широкому узбочю
ярів і круч, і гнівного Дніпра
крїзь ревища, неначе тічку вовчу,
що десь над падлом серед степу гра, —
перед тобою, вічності, не змовчу
свого прокляття, як ота гора,
де безневинну душу розпинали
і людські, і міжзор'яні аґали...
- 545 І всі ясні струнки сонця вгорі
від розпачу на сяєво не всохли,
коли народи не річок — морів
кривавих забажали із Голгофи,
лишаючи на згарищах віків
до нашої страшної катастрофи
жїнкам рїдали голосїнням птиць
біля сумних кривавих шибениць...
- 546 І там на небесах, коли орбіту
зоря зорї прорве у стрїчну путь,
і зливою страшною вогнелїту
у безвість осїдатися почнуть, —
то рїй світїв зі спокоем гранїту
над ними пронесе себе в забуть,
не капнувши й жїночою сльозою
за вибитими у безодню з рою...

- 547 Гей, Дніпре, Дніпре, скований левище.
Віддай мені крицеві панцері,
що ти із дна підняв собі на грище
і ними скелі в берегах старі
вихруєш, ніби вітер попелищем...
і з каменю, розтертого вгорі,
громадиш інші хмари над лісами,
що ляжуть у полях піском-буртами...
- 548 Віддай мені, і хай слова мої,
закуті в крицю давнього завзяття,
впадуть, як ще небачені рої
отрутного і для світів прокляття...
в безодні вічні, аж у ті краї,
де наливаються вони з безладдя,
щоб вибухли серед всевітніх зел
і з космосу зробили млу пустель!..»
- 549 І враз, немов підстрелена птиця,
Свиридові упала тінь до стіп:
яри гукнули, ніби громовиця;
за краєвид Свирид упав у світ,
і так, немов підрубана ялиця,
туди шугнув, де, може, сотні літ
верба стирчала дуплами з безодні
і ними вила, як зовки голодні.
- 550 Услід йому із револьвера раз
спалахнуло над кручею тривожно...
«Оце тобі від нас такий Пегас,
як сісти у постіл було не можна!»
гукнуло щось, і зупинився час,
немов гора посеред ночі кожна,
лише дуби хилились, мов жита,
і вила страшно чорна самота...

гір київських, що схожі на підгерстя,
хитнулася студентка до колод,
лілею тиснучи собі до серця,
неначе найдорожчий свій клейнод...
Але її не підхопив, здається,
там ні гульвіса, ні прихильник мод:
бо мають право всі у нас на м'язи —
і комісар, і жінка, й свинопаси...

552 А день кульбабою на тихий став
котився з сонцем теплим та хмарками
і за Дніпром тополі натягав
до неба ніжнозорими боками;
а з них дуга, неначе з дзвона «бав»
рожева й тиха мліла над пісками
і маривною смугою до дня
плелася, мов до сонного коня.

553 Але студентка у тяжкій утомі
не бачила, на що стає стопа,
минаючи каштани нерухомі
так само, як душа якась сліпа,
яку жене таємний серця пломінь
сказати горе схованим степам
в зелених скверах та в стрімких будовах,
бо серце гине інколи без слова:

Д І В Ч И Н А :

554 «Мисливець, пан Живіт, мені казав,
що на Дніпрі, під Лисою горою,
Свирид з одежі вранці кров змивав
холодною, байдужою водою;
сідав на камінь, здавлено стогнав
і на виду аж синій був порою;
і обережно так, оскільки міг,
невисушений стрій так і одіг.

555 І, взявши під собою білий камінь,
поклав його у чамайдан новий,
і вверх підняв тремтячими руками
і кинув супокійно в чарторій.
І доки пузирило вир бульками,
дивився нерухомо з-під гори...
А далі бачили, як він без тями
безсило хилитався над полями...»

556 Поглянувши на казку, а не храм
землі чужої генія — Растреллі,
що лине вверх назустріч небесам
від нас із розбишацької пустелі, —
дала гарячу волю почуттям,
як уночі в покинутій оселі
прокинеться безрідний та рида,
що ніч лише у нього та біда:

ДІВЧИНА:

557 «Природо-вродо, ти солодка мука,
надхненниця неподоланих серць!..
коли нечистий випустив із лука
у пеклі витесаний камінець,
щоб збити з місяця, неначе турка,
Творця світів на дикунів хлівець,
стріла ударилася там на вітрі
об небеса тугі, немов гранітні...

558 Й, назад одскачивши на висоту,
загрузла у великогірній глині
і пне свою верхівку золоту
в те саме місце небосхилу нині,
де вирвала колись то силу ту,
якою сєє із хреста людині, —
і свят Андрій із стрілки має храм
на пам'ятку спортсменам і чортам...

559 А селянинові на стогін лютий,
що не осяє воскова свіча
йому дебелі чоботи із юхти,
неторкнуті ще вогкістю квача;
і що, неначе катер дальній з бухти,
не загуде дякон до прочан:
«І ось пекельна брама не подужа
вовіки церкви вже у наших душах».

- 560 Але мені... на превеликий сум,
що не ввійду у церкву я сьогодні
і до ікон не покладу внизу
на камінці, від вогкості холодні,
мою любов, надію і красу,
пахущішу за пахощі городні...
мою блискучу квітку і вночі
яснішу, ніж при місяці ключі...
- 561 яку я, вирвавши в саду з-під глею,
проплакала три ночі і три дні
над нею, над прегарною моюю,
щоб сльози всі у пелюстках на дні
зробилися сльозою однією,
мов зорі там на вічнім полотні
збігаються у сонце величезне
і чорна ніч завжди від цього чезне...
- 562 Я грудкою писала із ріллі
одне лише ім'я «Свирид» три ночі;
три ночі на сосновому столі
лілею ту і сльози ті дівочі
хилила в літери, мов до століть
планети на північному узбоччі,
аби з лілеї та з гарячих сліз
холодний діамант, мов крига, зріс...
- 563 Аби його зірвав з коси у мене
із задуму розбуджений поет,
і, вийшовши на місце височенне,
в театрі під стотисячний лорнет,
гукнув у стовпище, чуттям злиденне:
«це в неї я відняв такий презент»,
аби увесь народ хитнувся з дива,
що гину засоромлена й щаслива...
- 564 Але він хустки взяти не схотів,
нема йому у мене й діаманта,
бо я простіша і від тих ще дів,
що кожна й погляду його не варта;
і він, бажаючи неслвітських діл,
такого може і кохання в жартах
зі мною не спізнавшись, утік,
щоб я самотня плакала весь вік...»

565 Далеко залунало берегами,
бо «Гонта» — пароплав — спішив униз,
а Володимир-князь під небесами
здригнув, мов човен зісподу до крис,
в якому гордо між очеретами
звели Сварожі внуки вгору спис,
аби дістати із-за гір казкових
через століття до думок Франкових...

566 Але до кого ти думки свої
підводиш, дочко України, в горах,
коли по всій землі смутні краї
і всі світи далеко у просторах
з людьми і зародками у гної
роз'єднуються й сіються на порох,
як щойно там бідою затрясе
і блискавку разючу пронесе...

567 Ох, серце, серце людське ще й дівоче,
ніколи знати не бажаєш ти,
що робиться і зробиться доконче
круг нашої сліпої самоти:
серед нещастя плачеш ти охоче
і в radoщах не стримаєшся ти:
душа, мов сонце хмарами по небі,
перебирає тінню по потребі...

568 І я не знаю, чи почую ще
від тебе, дівчино, коли хоч слово,
але твій образ, мабуть, опече,
мене не раз нещасного раптово,
коли впаде сторінка до очей
поета, наче сонце, дорогого,
а в ній слова про горе й самоту
і про щасливу жінку молоду...

569 Тому, коли до нас ти не байдужа,
о, незбагненна вічності німа,
нехай зупиняться моря і суша,
і стануть ніби кам'яна стіна,
щоб ти, лише своєю міццю дужа,
що плід на дереві вчасно підтина,
чернігівські ліси зірвала вранці
і понесла над містом наостанці:

570 аби грудки з корінням і роса
залопотіли в київські покрівлі
і мешканців струснуло й небеса
над злом самотньої вночі ночівлі,
бо загубилася душа-краса,
немов до щастя золоті ключі в млі
і дівчина за нею молода
на горах незриданими рида.

АСТАЛО Петра тихо так як треба:

мисливці не брели у пшениці,
 й вони росли, стеблилися до неба,
 розплоджуючи у ярках зайці;
 але вода кривавилася тепла
 в ріці і в зарічках ув осоці:
 диміло із рушниць на людські жарти,
 так ніби світ був тільки кулі вартий.

572 Хвилин із п'ять вороні під крило
 від Києва до Скитської могили,
 і там вітряк схилився на верло,
 неначе вершник на коні без сили...
 Під ним турецьке просо поросло,
 чебрець, козельці і Петрові жити;
 між ними догнівали шалівки
 і дах, і протрухлявілі кістки...

573 І тут же під верлом видніли жорна
 важенні, врісши у густий пирій,
 у них із дірки витикалась чорна
 пташина вже у неживім пері
 хвостом угору, та і тут моторна
 березка обвила його в журі,
 і дзвоник почепила зверху білий,
 щоб небеса чутливі не смутніли...

574 І скрізь... дивився чи візьми засни —
 жита клекочуть, пшениці і вівса,
 високі й соковиті, мов ясний
 далекий бір, що на Волині звівся;
 двірці і села в розкоші весни
 потонули; і тільки від узлісся
 встає на паротязі свист і дим,
 і блискає дзвіниця золотим.

- 575 Над всім похилий корпус на могилі
забутого у полі вітряка,
уже, напевно, ув останній силі
над обрієм зеленим замряка,
бо людська постать у безодні сині
поволі з нього німо виника
і простягає у безкрає руку,
мов хоче зупинити там розпуку.
- 576 Повітря і безхмарні небеса,
забризкані пташками, ніби зерном,
рілля — весіння ласка і краса —
між грушами зеленими і терном;
і сонце, що без руху нависа,
розкинувши простори широченно
аж до гірських надокеанських чат,
на людський рух спинилися й мовчать:
- 577 «О, вічносте. Якби у люду мова
згубила геть до одного слова,
як губить листя восени діброва
в ріку таємну, мов нічна сова,
і назва лиш твоя ця двоскладова
лишилася у мрії ще жива; —
вона гриміла б, ніби канонада,
де космос устає і космос пада...
- 578 І мрія щоб моя у блискавках
світи розбила справді на орбітах,
як часом у жнива на колосках
молотяться хліба від спеки літа,
то ти, неначе гетьманська тоска,
що дїба залишила в заповітах, —
однаково з безодніх висла б дір
страшна з зірками і страшна без зір...
- 579 І темна всьому... всьому й неміренна.
У мене здаду сестри і брати
кричать на розмальованих аренах,
а разом з ними і людей гурти,
щоб і Шевченків з Кобзаря Ярема
ставав державного візка тягти
з подушками крикливої старинки,
якій уже підносив він патинки...

- 580 І через те на всю свою снагу
я піднімаю в грізне небо тугу,
що вже пора в таку добу глуху
ярмо на шию брати, як заслугу,
і забувати книгу і суху
у неї на сторінці квітку з лугу,
бо я люблю їх дико взагалі
над всі країни і пролетарі...
- 581 Іду... А ти, о, вічності спереди
без зір, без руху, поклику і тху,
мов армія, полегла при багнеті
на власну заморожену жагу
у загадковим, як і ніч, наметі,
що гне рабові з радуги дугу...
Ти тлум, о, вічності, ти тлум зразковий,
бо ти є дуж покори і прикови...
- 582 До тебе я і мрію понесу
і посеред мільярдів згаслих років
тобі в простори я впусти сльозу,
а з неї вийдуть три стовпи високі,
і зверху вежа й східці унизу
і вікна вгору ґотикою стокі, —
і творчістю своєю в вежі тій
з тобою, вічності, звезду я бій...
- 583 В тобі, неначе в царстві океану,
держатиметься вежа, мій гігант,
хитаючи себе, мов тіль титанну,
чи то водорослину, чи канат...
І тьма віків, спадаючи до тану,
проз кришталеві лінії і лад,
в собі нестимуть розпач, а не змогу
внизу дістати східців і порогу...
- 584 І гетьманів замучених тоску
здавивши у кімнаті верхній вежі,
я об жостоку лутку і слизьку
сам груди розвалю собі бентежні;
і серце витягши, немов важку,
сліпучу головешку із пожежі,
тобі його я в темряву німу
на молодій долоні підійму...

- 585 Воно з руки потужної моєї
із тьми утворить світляне кубло,
в якому я і всі мої ідеї
з ним станемо за центр і джерело;
проміння ж випростається, мов реї
на тому кораблі, що не було;
але по їх полізуть на всі боки
не моряки, а мільярдні роки...
- 586 Тоді я в прірву серце нахилю,
воно мене за мить простори часу,
як осяває блискавка ріллю
посеред ночі глупої відразу
і упаде на східці з кришталю,
проз вежу пролетівши, мов по пазу,
і там, як безвісти страшний кораль,
світитиме у вічність до проваль...
- 587 А сам з вікна схилюся, ніби пити...
з готичного і срібного вікна...
і стане кров з грудей крапки котити
планетами за одною одна;
і полетить у рух несамовитий
на східці аж до вежиного дна,
де сонце їх прийматиме краями,
аби безодню сповнити вогнями...
- 588 Та горе, горе... Давній пелікан...
Тебе ніяка мрія не начинить,
о вічності, о синій океан,
так само, як і тінь мала піщини,
занесена з морів на чорний лан,
який із тебе випав без людини,
що вже аж потім від твоїх основ
на ньому тчеться травленням та сном...
- 589 Вода морська, що в глечику в полоні,
колись носила кораблі віків,
і раз-у-раз хлюпоче на ослоні,
зачувши грізний ураган з морів;
але посудині вітри солоні
незрозумілі і до черепків:
коли воді у море відбігати,
аби про глечик вже і не згадати...

- 590 І через те мій дух сумутний тремтить,
як полонена водяна стихія
у тому тілі, де єдина мить
і пробуває й творить людська мрія,
і добачає, як дзвенить, кипить
сонцями, вічності, твоя озія,
з якою злитися завжди бажа
незаспокоєна нічим душа...
- 591 І разом знає, що пресвітлі речі:
земля і сонце, місяць і зірки —
лише свідомість глибу-порожнечі,
хоча і чорної, немов круки;
і кожне сонце, мов хлібина з печі,
з лопати скинута на ряднинки,
є свіжа думка дивної істоти,
що зветься вічністю серед людоти...
- 592 І свіжості такої іскри нам
земля дає ще і сьогодні з «пеплу»,
коли космічним виставить вітрам
красу свою, весною трохи теплу,
немов селянка п'яна парубкам
бува покаже з-за спідниці лепу —
і вродиться Шевченко і Шекспір
і клекіт над морями серед гір...
- 593 Тому, о Вічності, єдиний Творче,
мінливого, як привида, буття,
нехай прилине від гудків доконче
не пісня дівчини, але виття
ненаситне і невтамовне вовче,
яким прощається без каяття
з поетом тлум, або земля безкрила
бо ти, о Вічності, духовна сила...
- 594 І небо, наче жорна угорі
з невидимим, але пекучим валом,
та з тулкою гарячою в дірі,
що з центру виглядає нам кружалом,
притиснеться тісніше до землі
живих молоти черв'якам на сало,
а з мене вимолоти волю й рух
і краплю вічності, мій творчий дух...»

- 595 Табун гусиний з обрію пролинув
над вітряком у марива полів,
на крила взявши ніби і людину,
бо стало тихо в надвечірній млі;
лише здригалося аж у вершину
все небо на стривоженій землі,
і світ стояв, неначе у знемозі
мандрівник на розпутиці-дорозі.
- 596 А степ у зорянім безвітрі весь
і колоском і кожною травою
пив тишу з нашорошених небес,
сповняючись космічною вагою;
і слухав капання роси з берез
у рогозі за тихою рікою,
де жовтий місяць на шляхи страшні
гнав босу дівчину в густій пашні,
- 597 що перебігши хутко межу в житі,
попростувала просто на вітряк, —
і відти крики враз несамовиті
проголосили дикий переляк;
і страшно замовчали, в тишу вриті,
аж бомбою неначе степ набряк;
і стало знов, як у безлюдній залі,
де місяць лився на далекі далі.

АД шляхом київським у Васильків,
захованім в зіллястих передержках,
стояв учора дуб ще з тих віків,
коли Сварог у лузі близько мешкав,
і місяць нависав йому з сучків,
неначе Святославова сережка;
сьогодні ж до сніданку дуб прожив
і горлицю, упавши, задушив,

599 що прилетівши з Києва на тижні,
гніздо змостила на стрункім версі,
аби літати до Дніпра між вишні
живитися й купатися в росі.
Але худі якісь, неначе дишлі,
весною знайдені у рогозі,
удосвіта прибилися пашнею
і підпиляли дуб упасти з нею.

600 Упоперек пеньок помірили,
та й побрели за обрій знов хлібами,
а сірий соловей їм вслід малий
упав... І сів на дубі між гілками;
вони йому і холодок дали,
і ласку вже останніми листками,
і він свистів, і тьохкав, і стогнав,
крильми тремтів і в лунах завмирав...

601 І припадало тьохкання до ліній,
що витягали пшениці в струну;
і колоски хиталися у піні
згучання золотого по лану,
і геть по степовім далекім рівні
диміли хвилями густу луну,
аж підпливав високий обрій нею,
немов вінок зелений над землею.

- 602 Та, соловею любий, не співай...
про дружбу... навіть про кохання в жінки...
Хоч небеса ясні із краю в край
і сипляться від сонця жайворінки,
звіваючи на степ і дальній гай,
і тепле щебетання і пір'їнки,
і світ гуде, як великодній день,
та, соловею, не співай пісень...
- 603 Бо дружба і кохання сумовиті
збігаються у значення одно,
що спить давно і в блискавці заритій
під недосяжне океанське дно;
і в тій бджолі, що воду п'є в кориті,
минувши річку, мов ясне вікно;
і у мені, коли посеред гаю
крізь сонце в чорну вічність зазираю.
- 604 То ж не співай в рокованім гіллі,
мій необачний і самотній пташе,
хоч і, буває, колос на стеблі
не витримає зерна і поляже,
і день за днем у році взагалі
схиляються під ніч гарячим тяжем,
неначе хилитається верхом
тоненька сосна в лісі під орлом.
- 605 І всі поети, як у гніздах птицю,
у душах носять вічність-ваготу,
і між людьми, мов журавлі в криницю,
схиляються у чисту самоту;
проз них несуть заковані у крицю
і військо й люди сховану мету,
та не цікавляться поети нею,
неначе тінню давньою своєю...
- 606 Але замурзані у кров гурти
силкуються заглянути артистам
до тихої, мов місяць, самоти,
де спіє людська думка особиста, —
і падають під жорна чи під тин
поети від свавілля і насильства...
Так пилчин зуб щербатий та тупий
тисячолітні зрізує дуби...

- 607 Ох, не співай, крилатий мій співаче,
ні про любов, ні навіть серцю так,
бо не даремно западає наче
у самий обрій мовчазний вітряк;
і жорна в землю залягли ще важче,
уже без всяких видимих ознак
хвоста у дірці з дзвоником, де треба,
щоб жалоцям показував до неба...
- 608 І дівчина ногами під верло
сидить, схилившись на жорний камінь,
притиснувши Свиридове чоло
собі до лона білими руками, —
і непорушно, як вночі село,
закидане снігами та галками,
все придивляється до жовтих рис,
що вже мовчанням вічним узялись...
- 609 Великі очі, розімкнувши вії,
на всю свою можливу широчінь,
тримають дику іскорку надії
і незглибимого безумства тінь,
яке у серці розпочавши дії,
що схожі на морськую глибочінь,
куди зриваються високі гори,
мов під язик дивезної потвори...
- 610 Та не співай, мій пташе, не співай,
коли справляє шлюбівання згуба,
хоч може ти прибув і на «прощай»
поетові гукнути аж із дуба,
але тяжкі і кпини і відчай
окреслюють складками рот і в трупа,
то може там і до пісень твоїх
між ними непомітний накрес ліг...
- 611 І справді, там, у затишку долини
співець замовк, затихла і луна,
а тут, щоб допитатися хвилини,
коло похилого в пашні млина
нещасна дівчина, мов з домовини
прекрасна київська старовина,
туди вела очима важче й важче,
де соловей недавно щebetав ще...

- 612 Почувши мертву тишу степову,
вона від лона відвела раптово
і положила голову в траву;
схопилася, і сукню інстинктивно
смикнула на ногах своїх нову;
побігла до крила, від літ рудого...
Вхопилася, і вверх, неначе в сні
подерлася, шепочучи пісні...
- 613 А долі жорна, шалівки, васильки
і дах зелений, ніби стріха в клунь,
що їх стовпами під обидві силки
попідпирали до вечірніх лун,
коли по гребені скакав навшпиньки
до теплого гнізда старий чаклун,
аби підняти вранці сонце носом
над обрієм, як мишу над покосом...
- 614 І тихий біля каменю поет
з лицем, обернутим кудись на небо,
мовчує, ніби російський кашкет
над завойованим недавню степом;
і томик Шеллі, мов пречистий мед,
у лопухах під чорним силуетом;
пашня, і бджоли, і трава, і день
були глухі до шепоту-пісень:
- 615 «Я вилечу на млин старий самотній
і смутно солов'єм защебечу;
торкнуся серця в самої безодні
піснями розпачу свого й плачу;
і вже тебе нікуди від сьогодні
не випущу собі я із вічу,
бо в співі цім такая буде сила,
якої і земля ще не носила...
- 616 На кожній степовій могилі враз
зведеться сосна бурям на дорозі
з коріннями в Карпати та в Кавказ
і у тисячолітнім жовтім мосі;
там дупла будуть, ніби перелаз,
що перескакували в лісі лосі,
а в кожному сучку, де схне смола,
стримітиме Перунова стріла.

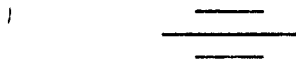

- 617 І заревуть метелиці ярами
у виводи та в вікна драних сіл,
змітаючи для ока всякі плями
і зариси стираючи лісів;
але верла, й мене, й млина з краями,
куди і ти навіки вже осів,
не доторкнуть ніде жалом холодним,
що стужа розриває ним колоди...
- 618 Бо звірі нас обсядуть ряд-уз-ряд,
щоб слухати пташину нещасливу;
зайці, лисиці, ніби листопад,
вовки, покликавши козу лякливу...
А там, аж на вершинах колонад,
на соснах степових підвівши гриву,
орли... І всі, забувши стан і рід,
ридатимуть, як на Дніпрі граніт...»
- 619 І враз на слові цім останнім пісні
зломилося крило над вітряком,
і впало з дівчиною на залізні
гвинти, що витикалися крайком
з травою в щілини і в діри різні
гнилого даху може вже цілком;
і не було стогнання там, ні крику,
аби розважити «страну» велику...
- 620 Гей, пташе, пташе...Соловею мій!
Защербечи пісень хоч бур'янині,
бо страшно сумно на планеті цій
мені у нечуваній самотині...
Про вроду-казку знов на манівці
гурти тягли в базарній хуртовині,
вона ж, перекрутивши мотузок,
згубила, утікаючи, вінок...
- 621 який не спався з поясом планети,
а просто загубився на землі...
І нині, бачачи і очерети,
і квітки з нього в полі і в селі,
про казку згадую життя і смерти,
що, може, понесла туди жалі,
де і прийдешне, і те предше сиве
живуть, як мати і дитя щасливе...

- 622 Бо я шукав її і на горі
серед потовченого ломом трусу,
де височіли вчора вівтарі
пречистому та доброму Ісусу;
і де росли дуби ставні, старі,
ховаючи Дажбожу мужню душу
і в тлумі дикому, немов тюрма, —
але шукав і мучився дарма...
- 623 Дарма складав і цю смутну поему,
як злодій обминаючи хати,
і підсував душі важку дилему:
або шукати казки й не знайти,
або з пісень міцнити діядему
незнаній казці, що пішла в світи,
і вже її ніколи не шукати,
бо там вона, де тліну не бувати...
- 624 Співай же, пташе, соловею мій,
і заглуши обурливу свідомість;
що крапля вічності в душі малій
нашіптує про вічність дику повість,
і попіл видає, як той палій
прекрасного спорудження, натомість,
аби я діядему із октав
в останній день на лисину поклав.
- 625 Чого ж мовчиш і не співаєш відти,
поете травня, місяця й дібров...
Чи може ти зненацька вже помітив
не маків цвіт, а горличину кров
і дуба мертвого і мертві віти,
і з розпачу страшного захолов,
а не тому, що ти почув самотню
душі моєї тугу, як безодню...
- 626 Бо може і поети людські всі
тобі страшні, немов коти й собаки,
які чигають літом у лозі
на буберці, на птахи та на раки;
а лисина чи сива волосінь
казкам лише такі страшні ознаки,
як стерті зуби слинявих ротів
і у собак, і у старих котів...

627 Тоді, коли блискучими ночами
холодний місяць колесо своє
на океани скачує з ключами
і сонцю під проміння подає,
шепочучи з лісами та річками,
що в тьми і світла вічно згода є,
лише твоє не має серце згоди
з ознаками понурими природи...

628 Але ж... Але сьогодні так мені
шалено хочеться твого співу,
коли стою за селами в стерні,
не тямлячи себе від мук та гніву:
що озія космічна у вогні
гуде про казку втрачену чи діву,
гей, на моїх розпечених висках,
немов ковпак на дурнєві в дзвінках!...

Справлення помилок:

- Октава 98, рядок 5-й, замість слова «людь-ми», має бути слово «люльки».
- Октава 99, рядок 4-й, замість слова «духа» має бути слово «духу».
- Октава 116, рядок 1-й, замість слова «шпиль», має бути слово «штиль».
- Октава 154, цілий 4-й рядок змінити:
що здоланий загине смертний жах, —

Оформлення і обкладинка мистця М. Дмитренка

25 296

M.

A.